

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, नियमावली र कार्यविधि एवं निर्देशिकाको संग्रह

राष्ट्रिय सूचना आयोग

काठमाडौं, नेपाल

२०७३ साउन

पुस्तक : सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, नियमावली र कार्यविधि एवं
निदेशिकाको सँगालो
प्रकाशक : राष्ट्रिय सूचना आयोग
काठमाडौं, नेपाल
ईमेल : info@nic.gov.np
फोन : ४४९६५४४, ४४६४४९२
फ्याक्स : ४४९६५४५
प्रकाशन : ५००० प्रति
वेबसाइट : www.nic.gov.np

राष्ट्रीय सूचना आयोग

कृष्णहरि बाँस्कोटा

प्रमुख सूचना आयुक्त

किरणकुमार पोखरेल

सूचना आयुक्त

रशोदादेवी तिमिसिना

सूचना आयुक्त

शरदराज ठिष्ट

सचिव

ऐन, नियमावली र कार्यविधि एवं निर्देशिकाको सँगालोबारे

वैयक्तिक स्वतन्त्रताको सम्मान गर्न, सरकारलाई खुला तथा पारदर्शी बनाई जनताप्रति जवाफदेही बनाउन र सु-सूचित नागरिक नै सर्वशक्तिमान हुन्छन् भन्ने लोकतन्त्रको मूल मर्मलाई आत्मसात गर्दै २०४६ सालको जनआन्दोलन पश्चात निर्माण भएको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १६ मा प्रत्येक नागरिकलाई सार्वजनिक महत्वको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने मौलिक हक प्रदान गरिएको थियो । नेपालको संवैधानिक इतिहासमा यो नै नेपाली जनताले प्राप्त गरेको सूचनाको हकको पहिलो खुट्टकीला थियो । नेपाल अधिराज्यको संविधानमा सूचनाको हकलाई मौलिक हकका रूपमा स्थापित गरिए पनि विभिन्न कारणले यस अवधिमा सूचनाको हकसम्बन्धी कानून निर्माण हुनसकेन । तथापी, संविधानको सोही व्यवस्थाका आधारमा छिटपुट रूपमा न्यायलयमार्फत जनताले सूचनाको हक प्राप्त गर्दै आएका थिए । तर कानूनको अभावमा जनताको सूचनाको हकको कार्यान्वयन हुने अवस्था भने थिएन । यसैबीच पारदर्शीता, सुशासन र जवाफदेही शासन प्रणालीको अभावमा सर्वस्वीकार्य प्रजातन्त्र पनि टिकाउ नहुने रहेछ भन्ने महसुस हुँदै ती तीन कुराका लागि सूचनाको हकको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा आवाजहरू मुखरित हुँदै थिए । यही सन्दर्भमा खोसिएको जनताको अधिकारका लागि २०६२/६३ मा अर्को जनआन्दोलन भयो । २०६२/६३ को जनआन्दोलनको भावना बमोजिम निर्मित नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ मा प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने वा पाउने हक हुनेछ भनी थप स्पष्टता र फराकिलोपन सहित सूचनाको हकलाई मौलिक हकमा समावेश गरियो । यही संवैधानिक हकको प्रचलनका लागि सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ पारित गरी कार्यान्वयन भएको छ । सो ऐनको दफा ३ को उपदफा (२) ले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँच हुनेछ भनी कानूनी प्रत्याभूति प्रदान गर्‍यो । साथै सोही ऐनको दफा ११ को उपदफा (१) ले सूचनाको हकको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गर्ने कामका लागि एक स्वतन्त्र राष्ट्रिय सूचना आयोग रहने व्यवस्था गरेको छ । वर्तमान नेपालको संविधानमा साविककै अन्तरिम संविधानको प्रावधानअनुसार नागरिकको सूचनाको हकमा व्यवस्था गरिएको छ ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनले सार्वजनिक महत्व भन्नाले सार्वजनिक सरोकारको विषय सम्भन्नु पर्ने परिभाषा गरेको छ । यथार्थमा आम नागरिकको अधिकार र कर्तव्य तथा आम जनताले पाउने सम्मान, सेवा र सुविधा तथा मूल्य र गुणस्तर सँग सरोकार राख्ने सबै विषय सार्वजनिक महत्वका हुन् भनी बुझ्नु पर्छ । यसैगरी ऐनमा लिखत भन्नाले लिपिवद्ध भएको जुनसुकै किसिमको लिखत सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले कुनै यन्त्रको माध्यमबाट संकलन वा अद्यावधिक गरिएको वा उद्धृत वा पुनः प्रस्तुत गर्न सकिने श्रव्य-दृष्य सामाग्री समेतलाई जनाउने गरी परिभाषा गरिएको छ । यस्को अर्थ अभिलेख (Records, Documents, Memos), इमेल, विचार, राय, सल्लाह, प्रेस

विज्ञप्ति, परिपत्र (Circulars), आदेश, लगबुक, करार (Contracts), रिपोर्ट, मिसिल (Papers), वस्तुको नमूना (Samples, Models), इलेक्ट्रोनिक र डिजिटलरूपमा राखिएका तथ्याङ्क (Data) तथा प्रचलित कुनै कानून अन्तर्गत सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गर्न सकिने कुनै पनि रूपमा रहेको जानकारीका सामाग्रीहरू भन्ने बुझिन्छ ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको दफा ३ को उपदफा (३) मा विभिन्न पाँच प्रकारका सूचना प्रवाह नगरिने गरी संरक्षण गरिएको छ । तिनको सिद्धान्ततर्फ विचार गर्दा पहिलो कुरा, सूचनाको हकले राष्ट्रिय सुरक्षाको हितलाई खल्बल्याउनु हुँदैन भन्ने नै हो । दोश्रो कुरा, सूचनाको हकले अपराधी पत्ता लगाउने काममा बाधा पार्नु हुँदैन । तेश्रो कुरा, सूचनाको हकले कानूनसम्मत व्यवसायिक प्रतिस्पर्धामा हस्तक्षेप गर्नु हुँदैन । चौथो कुरा, सूचनाको हकले जातीय, सम्प्रदायिक भगडा बढाउनु हुँदैन र पाचौँ कुरा, सूचनाको हकले व्यक्तिको गोपनियताको अधिकारलाई अतिक्रमण गर्नु हुँदैन भन्ने सिद्धान्त अवलम्बन गरिएको छ ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनमा प्रत्येक सार्वजनिक निकायले तीन/तीन महिनामा आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी स्वतः सार्वजनिकीकरण गरिने बाहेकका थप सूचना कसैलाई आवश्यक परेमा यस्ता सूचना प्रवाह गर्न प्रत्येक सार्वजनिक निकायले सूचना अधिकारीको व्यवस्था गर्नुपर्ने कानूनी प्रावधान छ । यी सूचना अधिकारीहरूले सूचना माग गर्ने सँग विनम्रतापूर्वक भेट्नु पर्छ । सूचना माग्ने काममा मागकर्तालाई सघाउनु पर्छ । सूचना यहाँ पाईन्छ भनेर सूचना मागकर्तालाई बताई दिनु पर्छ । सूचना मागकर्ताको अनुरोधलाई छिटो र विवेकपूर्णढंगले पुरा गर्नु पर्छ । सूचना मागकर्तालाई सूचनाको अधिकारको जानकारी गराउनुका साथै आफ्नो निकायमा कुन स्वरूपमा सूचना रहेको छ सो बताई दिनु पर्छ । यस अतिरिक्त सूचना अधिकारीले मागकर्तालाई बढीमा १५ दिन भित्र माग गरेको सूचना उपलब्ध गराउनु पर्छ । यदि सूचना अधिकारीले सूचना दिन इन्कार गरेमा त्यसको ७ दिनभित्र सो निकायका प्रमुखसमक्ष उजुरी गर्नु पर्छ । यस्तो उजुरी परेकोमा तत् निकायका प्रमुखले ७ दिनभित्र सूचना उपलब्ध गराउनु पर्दछ । प्रमुखले पनि सूचना उपलब्ध गराउन इन्कार गरेमा ३५ दिनभित्र राष्ट्रिय सूचना आयोगमा पुनरावेदन दिनु पर्छ । सामान्यतः आयोगमा पर्ने निवेदन र उजुरी उपर ४५ दिनभित्र र पुनरावेदन माथि आयोगले ६० दिनभित्र आफ्नो निर्णय दिने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

नेपाली नागरिकले मौखिक, टेलिफोन, इमेल लगायत जुनसुकै माध्यमहरूबाट सूचना माग गरे पनि सूचना उपलब्ध गराउनु सूचना अधिकारीको कर्तव्य हो । यसरी सूचना मागको निवेदन निःशुल्क दिन पाईन्छ । निवेदन परे पछि सूचना अधिकारीले सो निवेदन दर्ता गरी त्यसको निस्सा सूचना मागकर्तालाई दिनु पर्छ । सामान्य आकारको कागजमा रहेको दश पेजसम्मको सूचना मागकर्ताले निःशुल्क पाउँछ । सो भन्दा बढी पृष्ठको हकमा सामान्य आकारको भए प्रति पृष्ठ रु. पाँच र अलि ठूलो आकारको भए रु. दश दस्तुर तिर्नु पर्छ । सिडी वा डिस्कटबाट सूचना हासिल गर्दा प्रति सिडी वा डिस्कट वापत रु. पचास दस्तुर बुझाउनु पर्छ । कुनै सूचनाको अध्ययन वा अवलोकन गर्ने भए पहिलो आधा घण्टा निशुल्क र त्यसपछि प्रति घण्टा प्रति व्यक्तिको दस्तुर रु. पचास लाग्नेछ ।

सामान्यतः लागतका आधारमा दस्तुर लिई माग गरेको सूचना उपलब्ध गराउनु सूचना अधिकारीको कर्तव्य हुनेछ ।

यसरी सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५ का प्रावधानहरूको गहन अध्ययन गरी प्रत्येक सार्वजनिक निकायले आम नागरिकको सूचना पाउने मौलिक हकको सम्मान गर्दै सूचना प्रवाह गर्नु पर्छ । यस कामको अनुगमन र समन्वय गर्न नेपाल सरकारले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सचिवको संयोजकत्वमा केन्द्रीय समन्वय इकाइ र सूचना तथा संचार मन्त्रालयका सचिवको संयोजकत्वमा कार्यान्वयन अनुगमन इकाइ गठन गरेको छ । लोकतन्त्रको आधारस्तम्भ मानिएको सू-शासन, पारदर्शीता र जवाफदेही शासन प्रणालीको महत्वपूर्ण औजार सूचनाको हकको प्रत्याभूतिका निम्ति जनतालाई सूचना माग गर्ने आफ्नो अधिकार बारे बोध होस्, सार्वजनिक निकायका अधिकारीहरूलाई संविधान र कानून बमोजिम जनताप्रतिको आफ्नो कर्तव्य बुझ्न सजिलो होस्, माथि उल्लेखित सबै संयन्त्र र पदाधिकारीहरूलाई काम गर्न सुगमता पुगोस्, काममा एकरूपता कायम होस्, कामको गुणस्तरियता कायम होस् र आम नागरिकले सूचनाको हक प्रचलन गर्न पाउन भन्ने ध्येयले प्रस्तुत सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, नियमावली, कार्यविधि र निर्देशिकाको संगालो प्रकाशित गरिएको छ । साथै यस संग्रहमा नेपालको संविधानको भाग ३ को मौलिक हक खण्ड पनि समावेश गरिएको छ । यो संगालो प्रकाशनबाट आम जनताको सूचनाको हक प्रत्याभूत गर्ने काममा सघाउँ पुग्ने विश्वास राष्ट्रिय सूचना आयोगले लिएको छ ।

भविष्यमा यस संगालोमा थप कार्यविधि र सामाग्रीहरू समावेश गरी प्रकाशन गरिनेछ । अन्त्यमा, मुलुकको संविधान र कानूनमा व्यवस्था भए अनुसारका नागरिकका सूचनाको हकसम्बन्धी मौलिक हकको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गर्न सबै सार्वजनिक निकायका प्रमुख, सूचना अधिकारी, पदाधिकारी एवं कर्मचारीबाट आ-आफ्नो कानूनी कर्तव्य पालना हुने विश्वास लिएका छौं । साथै आयोगको काममा सबैबाट सदा भै सहयोगको अपेक्षा पनि गरिएको छ ।

कृष्णहरि बाँस्कोटा
प्रमुख सूचना आयुक्त

विषय सूची

क्र.सं.	विषय	पेज नं.
१	नेपालको संविधानको मौलिक हक र कर्तव्य	१
२	सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४	११
३	सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५	२३
४	राष्ट्रिय सूचना आयोगको पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्ने कार्यविधि, २०७२	३४
५	सरकारी निकायले स्वतःप्रकाशन (Pro-active Disclosure) गर्नु पर्ने विवरणसम्बन्धी निर्देशिका, २०७१	३७

नेपालको संविधान

भाग ३

मौलिक हक र कर्तव्य

१६. सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक : (१) प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक हुनेछ ।
(२) कसैलाई पनि मृत्युदण्डको सजाय दिने गरी कानून बनाइने छैन ।
१७. स्वतन्त्रताको हक : (१) कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिने छैन ।
(२) प्रत्येक नागरिकलाई देहायको स्वतन्त्रता हुनेछ :-
(क) विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता,
(ख) विना हातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने स्वतन्त्रता,
(ग) राजनीतिक दल खोल्ने स्वतन्त्रता,
(घ) संघ र संस्था खोल्ने स्वतन्त्रता,
(ङ) नेपालको कुनै पनि भागमा आवतजावत र बसोबास गर्ने स्वतन्त्रता,
(च) नेपालको कुनै पनि भागमा पेशा, रोजगार गर्ने र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको स्थापना र सञ्चालन गर्ने स्वतन्त्रता ।

तर,

- (१) खण्ड (क) को कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनतामा वा संघीय इकाइ वा विभिन्न जात, जाति, धर्म, सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, जातीय भेदभाव वा छुवाछूतलाई दुरूत्साहन गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना गर्ने, गाली बेइज्जती, अदालतको अवहेलना हुने, अपराध गर्न दुरूत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।
- (२) खण्ड (ख) को कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनता, संघीय इकाइबीचको सु-सम्बन्ध वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा खलल पर्ने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।
- (३) खण्ड (ग) को कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनतामा खलल पर्ने, राष्ट्रको विरुद्ध जासूसी गर्ने, राष्ट्रिय गोपनीयता भंग गर्ने वा नेपालको सुरक्षामा आँच पुऱ्याउने गरी कुनै विदेशी राज्य, संगठन वा प्रतिनिधिलाई सहयोग गर्ने वा राज्यद्रोह गर्ने वा संघीय इकाइबीचको

सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने वा जातीय वा साम्प्रदायिक विद्वेष फैलाउने वा विभिन्न जात, जाति, धर्म र सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने वा केवल जाति, भाषा, धर्म, सम्प्रदाय वा लिंगको आधारमा कुनै राजनीतिक दलको सदस्यता प्राप्त गर्नेवा बन्देज लगाउने वा नागरिकहरूबीच विभेद गर्ने गरी राजनीतिक दल गठन गर्ने, हिंसात्मक कार्य गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

- (४) खण्ड (घ) को कुनै कुराले नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनतामा खलल पर्ने, राष्ट्रको विरुद्ध जासूसी गर्ने, राष्ट्रिय गोपनीयता भंग गर्ने वा नेपालको सुरक्षामा आँच पुऱ्याउने गरी कुनै विदेशी राज्य, संगठन वा प्रतिनिधिलाई सहयोग गर्ने, राज्यद्रोह गर्ने वा संघीय इकाइबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने वा जातीय वा साम्प्रदायिक विद्वेष फैलाउने वा विभिन्न जात, जाति, धर्म र सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने वा हिंसात्मक कार्य गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।
- (५) खण्ड (ङ) को कुनै कुराले सर्वसाधारण जनताको हित वा संघीय इकाइबीचको सु-सम्बन्ध वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायहरूका बीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने वा हिंसात्मक कार्य गर्ने वा त्यस्तो कार्य गर्न दुरुत्साहन गर्ने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।
- (६) खण्ड (च) को कुनै कुराले संघीय इकाइबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पुऱ्याउने कार्य वा सर्वसाधारण जनताको सार्वजनिक स्वास्थ्य, शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा रोक लगाउने वा कुनै खास उद्योग, व्यापार वा सेवा राज्यले मात्र सञ्चालन गर्न पाउने वा कुनै पेशा, रोजगार, उद्योग, व्यापार वा व्यवसाय गर्नका लागि कुनै शर्त वा योग्यता तोक्ने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

१८. समानताको हक : (१) सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन ।

- (२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिंग, शारीरिक अवस्था, अपांगता, स्वास्थ्य स्थिति, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक अवस्था, भाषा वा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।
- (३) राज्यले नागरिकहरूका बीच उत्पत्ति, धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिंग, आर्थिक अवस्था, भाषा, क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गर्ने छैन । तर सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत,

किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपांगता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन ।

स्पष्टीकरण : यस भाग र भाग ४ को प्रयोजनका लागि “आर्थिक रूपले विपन्न” भन्नाले संघीय कानूनमा तोकिएको आयभन्दा कम आय भएको व्यक्ति सम्भन्धनु पर्छ ।

(४) समान कामका लागि लैंगिक आधारमा पारिश्रमिक तथा सामाजिक सुरक्षामा कुनै भेदभाव गरिने छैन ।

(५) पैतृक सम्पत्तिमा लैंगिक भेदभाव विना सबै सन्तानको समान हक हुनेछ ।

१९. **सञ्चारको हक :** (१) विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापा लगायतका जुनसुकैमाध्यमबाट कुनै समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य, श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गर्न वा सूचना प्रवाह गर्न वा छापन पूर्व प्रतिबन्ध लगाइने छैन । तर नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता वा संघीय इकाइबीचको सु-सम्बन्ध वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदाय बीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, राज्यद्रोह, गाली बेइज्जती वा अदालतको अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार, नैतिकताको प्रतिकूल कार्य गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना गर्ने र जातीय छुवाछूत एवं लैंगिक भेदभावलाई दुरुत्साहन गर्ने कार्यमा मनासिब प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

(२) कुनै श्रव्य, श्रव्यदृश्य वा विद्युतीय उपकरणको माध्यम वा छापाखानाबाट कुनै समाचार, लेख, सम्पादकीय, रचना, सूचना वा अन्य कुनै सामग्री मुद्रण वा प्रकाशन, प्रसारण गरेवा छापे बापत त्यस्तो सामग्री प्रकाशन, प्रसारण गर्ने वा छापे रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापा वा अन्य सञ्चार माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज वा त्यस्तो सामग्री जफत गरिने छैन । तर यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापाखाना वा अन्य सञ्चार माध्यमको नियमन गर्न ऐन बनाउन बन्देज लगाएको मानिने छैन ।

(३) कानून बमोजिम बाहेक कुनै छापा, विद्युतीय प्रसारण तथा टेलिफोन लगायतका सञ्चार साधनलाई अवरूद्ध गरिने छैन ।

२०. **न्याय सम्बन्धी हक :** (१) कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा राखिने छैन ।

(२) पक्राउमा परेका व्यक्तिलाई पक्राउ परेको समयदेखि नै आफूले रोजेको कानून व्यवसायीसँग सल्लाह लिन पाउने तथा कानून व्यवसायीद्वारा पुर्पक्ष गर्ने हक हुनेछ । त्यस्तो व्यक्तिले आफ्नो कानून व्यवसायीसँग गरेको परामर्श र निजले दिएको सल्लाह गोप्य रहनेछ । तर शत्रु देशको नागरिकको हकमा यो उपधारा लागू हुनेछैन ।

स्पष्टीकरण : यस उपधाराको प्रयोजनका लागि “कानून व्यवसायी” भन्नाले कुनै अड्डा अदालतमा कुनै व्यक्तिको प्रतिनिधित्व गर्नकानूनले अधिकार दिएको व्यक्ति सम्भन्तुपर्छ ।

- (३) पत्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पत्राउ भएको समय तथा स्थानबाटबाटोको म्याद बाहेक चौबीस घण्टाभित्र मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्षा उपस्थित गराउनु पर्नेछ र त्यस्तो अधिकारीबाट आदेश भएमा बाहेक पत्राउ भएको व्यक्तिलाई थुनामा राखिने छैन । तर निवारक नजरबन्दमा राखिएका व्यक्ति र शत्रु देशको नागरिकको हकमा यो उपधारा लागू हुनेछैन ।
- (४) तत्काल प्रचलित कानूनले सजाय नहुने कुनै काम गरे बापत कुनै व्यक्ति सजायभागी हुनेछैन र कुनै पनि व्यक्तिलाई कसूर गर्दाको अवस्थामा कानूनमा तोकिएभन्दा बढी सजाय दिइने छैन ।
- (५) कुनै अभियोग लागेको व्यक्तिलाई निजले गरेको कसूर प्रमाणित नभएसम्म कसूरदार मानिने छैन ।
- (६) कुनै पनि व्यक्ति विरूद्ध अदालतमा एकै कसूरमा एक पटकभन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय दिइने छैन ।
- (७) कुनै कसूरको अभियोग लागेको व्यक्तिलाई आफ्नो विरूद्ध साक्षी हुन बाध्य पारिने छैन ।
- (८) प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरूद्ध गरिएको कारबाहीको जानकारी पाउने हक हुनेछ ।
- (९) प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र सक्षम अदालत वा न्यायिक निकायबाट स्वच्छ सुनुवाइको हक हुनेछ ।
- (१०) असमर्थ पक्षलाई कानून बमोजिम निःशुल्क कानूनी सहायता पाउने हक हुनेछ ।

२१. अपराध पीडितको हक : (१) अपराध पीडितलाई आफू पीडित भएको मुद्दाको अनुसन्धान तथा कारबाही सम्बन्धी जानकारी पाउने हक हुनेछ ।

(२) अपराध पीडितलाई कानून बमोजिम सामाजिक पुनःस्थापना रक्षतिपूर्ति सहितको न्याय पाउने हक हुनेछ ।

२२. यातना विरूद्धको हक : (१) पत्राउ परेको वा थुनामा रहेको व्यक्तिलाई शारीरिक वा मानसिक यातना दिइने वा निजसँग निर्भर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गरिने छैन ।

(२) उपधारा (१) बमोजिमको कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र त्यस्तो व्यवहारबाट पीडित व्यक्तिलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।

२३. निवारक नजरबन्द विरूद्धको हक : (१) नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता वा सार्वजनिक शान्ति र व्यवस्थामा तत्काल खलल पर्ने पर्याप्त आधार नभई कसैलाई पनि निवारक नजरबन्दमा राखिने छैन ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम निवारक नजरबन्दमा रहेको व्यक्तिका स्थितिको बारेमा निजको परिवारका सदस्य वा नजिकको नातेदारलाई कानून बमोजिम तत्काल जानकारी दिनु पर्नेछ । तर शत्रु देशको नागरिकका हकमा यो उपधारा लागू हुने छैन ।

(३) निवारक नजरबन्दमा राख्ने अधिकारीले कानून विपरीत वा बदनियतपूर्वक कुनै व्यक्तिलाई नजरबन्दमा राखेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।

२४. छुवाछूत तथा भेदभाव विरुद्धको हक : (१) कुनै पनि व्यक्तिलाई निजको उत्पत्ति, जात, जाति, समुदाय, पेशा, व्यवसाय वा शारीरिक अवस्थाको आधारमा कुनै पनि निजी तथा सार्वजनिक स्थानमा कुनै प्रकारको छुवाछूत वा भेदभाव गरिने छैन ।
- (२) कुनै वस्तु, सेवा वा सुविधा उत्पादन वा वितरण गर्दा त्यस्तोवस्तु, सेवा वा सुविधा कुनै खास जात वा जातिको व्यक्तिलाई खरीद वा प्राप्त गर्नबाट रोक लगाइने वा त्यस्तोवस्तु, सेवा वा सुविधा कुनै खास जात वा जातिको व्यक्तिलाई मात्र बिक्री वितरण वा प्रदान गरिने छैन ।
- (३) उत्पत्ति, जात, जाति वा शारीरिक अवस्थाको आधारमा कुनै व्यक्ति वा समुदायलाई उच्च वा नीच दर्शाउने, जात, जाति वा छुवाछूतको आधारमा सामाजिक भेदभावलाई न्यायोचित ठान्ने वा छुवाछूत तथा जातीय उच्चता वा घृणामा आधारित विचारको प्रचार प्रसार गर्न वा जातीय विभेदलाई कुनै पनि किसिमले प्रोत्साहन गर्न पाइने छैन ।
- (४) जातीय आधारमा छुवाछूत गरी वा नगरी कार्यस्थलमा कुनै प्रकारको भेदभाव गर्न पाइने छैन ।
- (५) यस धाराको प्रतिकूल हुने गरी भएका सबै प्रकारका छुवाछूत तथा भेदभावजन्य कार्य गम्भीर सामाजिक अपराधका रूपमा कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्तिलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।

२५. सम्पत्तिको हक : (१) प्रत्येक नागरिकलाई कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने, व्यावसायिक लाभ प्राप्त गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ । तरराज्यले व्यक्तिको सम्पत्तिमा कर लगाउन र प्रगतिशील करको मान्यता अनुरूप व्यक्तिको आयमा कर लगाउन सक्ने छ ।

स्पष्टीकरण : यस धाराको प्रयोजनका लागि “सम्पत्ति” भन्नाले चल अचल लगायत सबै प्रकारको सम्पत्ति सम्भन्धु पर्छ र सो शब्दले बौद्धिक सम्पत्ति समेतलाई जनाउँछ ।

- (२) सार्वजनिक हितका लागि बाहेक राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्ने, प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो सम्पत्ति उपर अरू कुनै प्रकारले कुनै अधिकारको सिर्जना गर्ने छैन । तर कुनै पनि व्यक्तिले गैर कानूनी रूपले आर्जन गरेको सम्पत्तिको हकमा यो उपधारा लागू हुनेछैन ।
- (३) उपधारा (२) बमोजिम सार्वजनिक हितका लागि राज्यले कुनै पनि व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गर्दा क्षतिपूर्तिको आधार र कार्यप्रणाली ऐन बमोजिम हुनेछ ।
- (४) उपधारा (२) र (३) को व्यवस्थाले भूमिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न, कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण, वातावरण संरक्षण, व्यवस्थित आवास तथा शहरी विकास गर्ने प्रयोजनका लागि राज्यले कानून बमोजिम भूमि सुधार, व्यवस्थापन र नियमन गर्न बाधा पर्ने छैन ।
- (५) उपधारा (३) बमोजिम राज्यले सार्वजनिक हितका लागि कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण गरेकोमा त्यस्तो सार्वजनिक हितको सट्टा अर्को कुनै सार्वजनिक हितका लागि त्यस्तो सम्पत्ति प्रयोग गर्न बाधा पर्ने छैन ।

२६. **धार्मिक स्वतन्त्रताको हक :** (१) धर्ममा आस्था राख्ने प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो आस्था अनुसार धर्मको अवलम्बन, अभ्यास र संरक्षण गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक धार्मिक सम्प्रदायलाई धार्मिक स्थल तथा धार्मिक गुठी सञ्चालन र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ । तर धार्मिक स्थल तथा धार्मिक गुठीको सञ्चालन र संरक्षण गर्न तथा गुठी सम्पत्ति तथा जग्गाको व्यवस्थापनका लागि कानून बनाई नियमित गर्न बाधा पुगेको मानिने छैन ।
- (३) यस धाराद्वारा प्रदत्त हकको प्रयोग गर्दा कसैले पनि सार्वजनिक स्वास्थ्य, शिष्टाचार र नैतिकताको प्रतिकूल हुने वा सार्वजनिक शान्ति भंग गर्ने क्रियाकलाप गर्न, गराउन वा कसैको धर्म परिवर्तन गराउने वा अर्काको धर्ममा खलल पर्ने काम वा व्यवहार गर्न वा गराउन हुँदैन र त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ ।
२७. **सूचनाको हक :** प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक हुनेछ । तर कानून बमोजिम गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको जानकारी दिन कसैलाई बाध्य पारिने छैन ।
२८. **गोपनीयताको हक :** कुनै पनि व्यक्तिको जीउ, आवास, सम्पत्ति, लिखत, तथ्यांक, पत्राचार र चरित्र सम्बन्धी विषयको गोपनीयता कानून बमोजिम बाहेक अनतिक्रम्य हुनेछ ।
२९. **शोषण विरुद्धको हक :** (१) प्रत्येक व्यक्तिलाई शोषण विरुद्धको हक हुनेछ ।
- (२) धर्म, प्रथा, परम्परा, संस्कार, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै किसिमले शोषण गर्न पाइने छैन ।
- (३) कसैलाई पनि बेचबिखन गर्न, दास वा बाँधा बनाउन पाइने छैन ।
- (४) कसैलाई पनि निजको इच्छा विरुद्ध काममा लगाउन पाइने छैन । तर सार्वजनिक प्रयोजनका लागि नागरिकलाई राज्यले अनिवार्य सेवामा लगाउन सक्ने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।
- (५) उपधारा (३) र (४) विपरीतको कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र पीडितलाई पीडकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
३०. **स्वच्छ वातावरणको हक :** (१) प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ ।
- (२) वातावरणीय प्रदूषण वा ह्रासबाट हुने क्षतिबाधत पीडितलाई प्रदूषकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
- (३) राष्ट्रको विकास सम्बन्धी कार्यमा वातावरण र विकासबीच समुचित सन्तुलनका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न यस धाराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।
३१. **शिक्षा सम्बन्धी हक :** (१) प्रत्येक नागरिकलाई आधार भूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधार भूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ ।
- (३) अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

- (४) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।
- (५) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ ।
- ३२. भाषा तथा संस्कृतिको हक :** (१) प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने हक हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो समुदायको सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुन पाउने हक हुनेछ ।
- (३) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संवर्धन र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।
- ३३. रोजगारीको हक :** (१) प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुनेछ । रोजगारीको शर्त, अवस्था र बेरोजगार सहायता संधीय कानून बमोजिम हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको छनौट गर्न पाउने हक हुनेछ ।
- ३४. श्रमको हक :** (१) प्रत्येक श्रमिकलाई उचित श्रम अभ्यासको हक हुनेछ ।
- स्पष्टीकरण :** यस धाराको प्रयोजनका लागि “श्रमिक” भन्नाले पारिश्रमिक लिई रोजगार दाताका लागि शारीरिक वा बौद्धिक कार्य गर्ने कामदार वा मजदूर सम्भन्धनु पर्छ ।
- (२) प्रत्येक श्रमिकलाई उचित पारिश्रमिक, सुविधा तथा योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ ।
- (३) प्रत्येक श्रमिकलाई कानून बमोजिम ट्रेड युनियन खोल्ने, त्यसमा सहभागी हुने तथा सामूहिक सौ दाबाजी गर्न पाउने हक हुनेछ ।
- ३५. स्वास्थ्य सम्बन्धी हक :** (१) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधार भूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन ।
- (२) प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो स्वास्थ्य उपचारको सम्बन्धमा जानकारी पाउने हक हुनेछ ।
- (३) प्रत्येक नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँचको हक हुनेछ ।
- (४) प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खाने पानी तथा सर सफाइमा पहुँचको हक हुनेछ ।
- ३६. खाद्य सम्बन्धी हक :** (१) प्रत्येक नागरिकलाई खाद्य सम्बन्धी हक हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ ।
- (३) प्रत्येक नागरिकलाई कानून बमोजिम खाद्य सम्प्रेषणको हक हुनेछ ।
- ३७. आवासको हक :** (१) प्रत्येक नागरिकलाई उपयुक्त आवासको हक हुनेछ ।
- (२) कानून बमोजिम बाहेक कुनै पनि नागरिकलाई निजको स्वामित्वमा रहेको वासस्थानबाट हटाइने वा अतिक्रमण गरिने छैन ।

३८. महिलाको हक : (१) प्रत्येक महिलालाई लैंगिक भेदभाव विना समान वंशीय हक हुनेछ ।

- (२) प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी हक हुनेछ ।
- (३) महिला विरुद्ध धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन । त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र पीडितलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
- (४) राज्यका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक हुनेछ ।
- (५) महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।
- (६) सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुनेछ ।

३९. बालबालिकाको हक : (१) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान सहित नामकरण र जन्मदर्ताको हक हुनेछ ।

- (२) प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालन पोषण, उचित स्याहार, खेलकूद, मनोरञ्जन तथा सर्वांगीण व्यक्तित्व विकासको हक हुनेछ ।
- (३) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ ।
- (४) कुनै पनि बालबालिकालाई कलकार खाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइने छैन ।
- (५) कुनै पनि बालबालिकालाई बाल विवाह, गैर कानूनी ओसार पसार र अपहरण गर्न वा बन्धक राख्न पाइने छैन ।
- (६) कुनै पनि बालबालिकालाई सेना, प्रहरी वा सशस्त्र समूहमा भर्ना वा प्रयोग गर्न वा सांस्कृतिक वा धार्मिक प्रचलनका नाममा कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, उपेक्षा वा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न पाइने छैन ।
- (७) कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन ।
- (८) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक हुनेछ ।
- (९) असहाय, अनाथ, अपांगता भएका, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ ।
- (१०) उपधारा (४), (५), (६) र (७) विपरीतका कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।

४०. दलितको हक : (१) राज्यका सबै निकायमा दलितलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक हुनेछ । सार्वजनिक सेवा लगायतका रोजगारीका अन्य

क्षेत्रमा दलित समुदायको सशक्तीकरण, प्रतिनिधित्व र सहभागिताका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गरिने छ ।

- (२) दलित विद्यार्थीलाई प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म कानून बमोजिम छात्रवृत्ति सहित निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरिने छ । प्राविधिक र व्यावसायिक उच्च शिक्षामा दलितका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गरिने छ ।
- (३) दलित समुदायलाई स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्नकानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गरिने छ ।
- (४) दलित समुदायलाई आफ्नो परम्परागत पेशा, ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोग, संरक्षण र विकास गर्ने हक हुनेछ । राज्यले दलित समुदायका परम्परागत पेशासँग सम्बन्धित आधुनिक व्यवसायमा उनीहरूलाई प्राथमिकता दिई त्यसका लागि आवश्यक पर्ने सीप र स्रोत उपलब्ध गराउने छ ।
- (५) राज्यले भूमिहीन दलितलाई कानून बमोजिम एक पटक जमीन उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (६) राज्यले आवासविहीन दलितलाई कानून बमोजिम बसोबासको व्यवस्था गर्नेछ ।
- (७) दलित समुदायलाई यस धाराद्वारा प्रदत्त सुविधा दलित महिला, पुरुष र सबै समुदायमा रहेका दलितले समानुपातिक रूपमा प्राप्त गर्ने गरी न्यायोचित वितरण गर्नु पर्नेछ ।

४१. **ज्येष्ठ नागरिकको हक** : ज्येष्ठ नागरिकलाई राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ ।

४२. **सामाजिक न्यायको हक** : (१) सामाजिक रूपले पछाडि परेका महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, अल्पसंख्यक, अपांगता भएका व्यक्ति, सीमान्तीकृत, मुस्लिम, पिछडा वर्ग, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, युवा, किसान, श्रमिक, उत्पीडित वा पिछडिएको क्षेत्रका नागरिक तथा आर्थिकरूपले विपन्न खस आर्यलाई समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको निकायमा सहभागिताको हक हुनेछ ।

- (२) आर्थिक रूपले विपन्न तथा लोपोन्मुख समुदायका नागरिकको संरक्षण, उत्थान, सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास रोजगारी, खाद्यान्न र सामाजिक सुरक्षामा विशेष अवसर तथा लाभ पाउने हक हुनेछ ।
- (३) अपांगता भएका नागरिकलाई विविधताको पहिचान सहित मर्यादा र आत्मसम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने र सार्वजनिक सेवा तथा सुविधामा समान पहुँचको हक हुनेछ ।
- (४) प्रत्येक किसानलाई कानून बमोजिम कृषि कार्यका लागि भूमिमा पहुँच, परम्परागत रूपमा प्रयोग र अवलम्बन गरिएको स्थानीय बीउ बिजन र कृषि प्रजातिको छनौट र संरक्षणको हक हुनेछ ।
- (५) नेपालमा अग्रगामी लोकतान्त्रिक परिवर्तनको लागि भएका सबै जनआन्दोलन, सशस्त्र संघर्ष र क्रान्तिका क्रममा जीवन उत्सर्ग गर्ने शहीदका परिवार, बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवार, लोकतन्त्रका योद्धा, द्वन्द्वपीडित र विस्थापित, अपांगता भएका व्यक्ति, घाइते

तथा पीडितलाई याय एवं उचित सम्मान सहित शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आवास र सामाजिक सुरक्षामा कानून बमोजिम प्राथमिकताका साथ अवसर पाउने हक हुनेछ ।

४३. **सामाजिक सुरक्षाको हक** : आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपांगता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैँ गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ ।
४४. **उपभोक्ताको हक** : (१) प्रत्येक उपभोक्तालाई गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।
(२) गुणस्तरहीन वस्तु वा सेवाबाट क्षति पुगेको व्यक्तिलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।
४५. **देश निकाला विरुद्धको हक** : कुनै पनि नागरिकलाई देश निकाला गरिने छैन ।
४६. **संवैधानिक उपचारको हक** : यस भागद्वारा प्रदत्त हकको प्रचलनका लागि धारा १३३ वा १४४ मा लेखिए बमोजिम संवैधानिक उपचार पाउने हक हुनेछ ।
४७. **मौलिक हकको कार्यान्वयन** : यस भागद्वारा प्रदत्त हकहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यकता अनुसार राज्यले यो संविधान प्रारम्भ भएको तीन वर्षभित्र कानूनी व्यवस्था गर्नेछ ।
४८. **नागरिकका कर्तव्य** : प्रत्येक नागरिकका कर्तव्य देहाय बमोजिम हुनेछन् :-
(क) राष्ट्रप्रति निष्ठावान हुँदैनेपालको राष्ट्रियता, सार्वभौमसत्ता र अखण्डताको रक्षा गर्नु
(ख) संविधान र कानूनको पालना गर्नु,
(ग) राज्यले चाहेको बखत अनिवार्य सेवा गर्नु,
(घ) सार्वजनिक सम्पत्तिको सुरक्षा र संरक्षण गर्नु ।

नेपाल सरकारद्वारा नेपाल राजपत्रमा भाग-२, खण्ड ५१, अतिरिक्ताङ्क २०,
मिति २०६४ साल श्रावण ५ गते प्रकाशित

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ प्रस्तावना

राज्यका काम कारवाही लोकतान्त्रिक पद्धतिअनुरूप खुला र पारदर्शी बनाई नागरिकप्रति जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउन, सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनामा आम नागरिकको पहुँचलाई सरल र सहज बनाउन, राज्य र नागरिकको हितमा प्रतिकूल असर पार्ने सवेदनशील सूचनाको संरक्षण गर्न र नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले, व्यवस्थापिका - संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद - १ प्रारम्भिक

१. **सक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :**

- (१) यस ऐनको नाम “सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४” रहेको छ ।
- (२) यो ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिबाट तीसौं दिनमा प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

- (क) “सार्वजनिक निकाय” भन्नाले देहाय बमोजिमका निकाय वा संस्था सम्भन्तुपर्छ :-
 - (१) संविधानअन्तर्गतका निकाय,
 - (२) ऐनद्वारा स्थापित निकाय,
 - (३) नेपाल सरकारद्वारा गठित निकाय,
 - (४) कानूनद्वारा स्थापित सार्वजनिक सेवा प्रदायक सङ्गठित संस्था वा प्रतिष्ठान,
 - (५) प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता भएका राजनीतिक दल तथा संगठन,
 - (६) नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेको वा अनुदानमा सञ्चालित वा नेपाल सरकारको अनुदान प्राप्त संगठित संस्था,
 - (७) नेपाल सरकार वा कानूनद्वारा स्थापित निकायले कुनै सम्झौता गरी गठन गरेको सङ्गठित संस्था,
 - (८) प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा नेपाल सरकार वा विदेशी राष्ट्र वा अन्तरराष्ट्रिय संघ/संस्थाबाट रकम प्राप्त गरेर सञ्चालन भएका गैर सरकारी संघ/संस्थाहरू,
 - (९) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक निकाय भनी तोकेका अन्य निकाय वा संस्था ।
- (ख) “सूचना” भन्नाले सार्वजनिक निकायबाट सम्पादन हुने वा भएको सार्वजनिक महत्वको काम, तत्सम्बन्धी कारवाही वा निर्णयसँग सम्बन्धित कुनै लिखित, सामग्री वा जानकारी सम्भन्तुपर्छ ।

- (ग) “सार्वजनिक महत्व” भन्नाले सार्वजनिक सरोकारको विषय सम्भन्धनुपर्छ ।
- (घ) “लिखत” भन्नाले लिपिबद्ध भएको जुनसुकै किसिमको लिखत सम्भन्धनुपर्छ र सो शब्दले कुनै यन्त्रको माध्यमबाट संकलन वा अद्यावधिक गरिएको वा मुद्रित वा पुनः प्रस्तुत गर्न सकिनेश्रव्य-दृश्य सामग्री समेतलाई जनाउँछ ।
- (ङ) “सूचनाको हक” भन्नाले सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचना माग्ने र पाउने अधिकार सम्भन्धनुपर्छ र सो शब्दले सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै लिखत, सामग्री वा सो निकायको काम कारबाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्ने, त्यस्तो लिखतको प्रमाणित प्रतिलिपि प्राप्त गर्ने, सार्वजनिक महत्वको निर्माण कार्य भइरहेको स्थलको भ्रमण र अवलोकन गर्ने, कुनै सामग्रीको प्रमाणित नमूना लिने वा कुनै पनि किसिमको यन्त्रमा राखिएको सूचना त्यस्तो यन्त्रमार्फत् प्राप्त गर्ने अधिकार समेतलाई जनाउँछ ।
- (च) “सूचना अधिकारी” भन्नाले दफा ६ बमोजिम तोकिएको व्यक्ति सम्भन्धनुपर्छ ।
- (छ) “प्रमुख” भन्नाले सार्वजनिक निकायको प्रमुख सम्भन्धनु पर्छ ।
- (ज) “आयोग” भन्नाले दफा ११ बमोजिमको राष्ट्रिय सूचना आयोग सम्भन्धनुपर्छ ।
- (झ) “प्रमुख सूचना आयुक्त” भन्नाले दफा ११ बमोजिम नियुक्त व्यक्ति सम्भन्धनुपर्छ ।
- (ञ) “सूचना आयुक्त” भन्नाले दफा ११ बमोजिम नियुक्त व्यक्ति सम्भन्धनुपर्छ ।
- (ट) “तोकिएको” वा “तोकिएबमोजिम” भन्नाले यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्भन्धनुपर्छ ।

परिच्छेद-२

सूचनाको हक र सूचना प्रवाहसम्बन्धी व्यवस्था

३. सूचनाको हक हुने :

- (१) प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई यस ऐनको अधीनमा रही सूचनाको हक हुनेछ ।
- (२) प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँच हुनेछ ।
- (३) उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सार्वजनिक निकायमा रहेको देहायको विषयसम्बन्धी सूचना प्रवाह गरिने छैन :-
- (क) नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने,
- (ख) अपराधको अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने,
- (ग) आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा बैङ्किङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने,
- (घ) विभिन्न जातजाति वा सम्प्रदायबीचको सुसम्बन्धमा प्रत्यक्ष रूपमा खलल पार्ने,
- (ङ) व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जीउ, ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुऱ्याउने । तर त्यसरी सूचना प्रवाह नगर्नु पर्ने उचित र पर्याप्त कारण भएकोमा बाहेक त्यस्तो सूचना प्रवाह गर्ने दायित्वबाट सार्वजनिक निकाय पन्छिन पाउने छैन ।

(४) सार्वजनिक निकायको अभिलेखमा यस ऐनबमोजिम प्रवाह गर्न मिल्ने र नमिल्ने सूचना भए सूचना अधिकारीले प्रवाह गर्न मिल्ने सूचना छुट्याएर निवेदकलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

४. सार्वजनिक निकायको दायित्व :

(१) प्रत्येक सार्वजनिक निकायले नागरिकको सूचनाको हकको सम्मान र सरंक्षण गर्नु गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि देहायका काम गर्नु सार्वजनिक निकायको दायित्व हुनेछ :-

(क) सूचना वर्गीकरण र अद्यावधिक गरी समय समयमा सार्वजनिक, प्रकाशन तथा प्रसारण गर्ने गराउने,

(ख) सूचनामा नागरिकको पहुँच सरल र सहज बनाउने,

(ग) आफ्नो काम कारवाही खुला र पारदर्शी रूपमा गर्ने,

(घ) आफ्ना कर्मचारीको लागि उपयुक्त तालिम र प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्ने ।

(३) सार्वजनिक निकायले उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिम सूचना सार्वजनिक, प्रकाशन वा प्रसारण गर्दा विभिन्न राष्ट्रिय भाषा तथा आमसञ्चारका माध्यमबाट गर्न सक्ने छ ।

५. सूचनाको अद्यावधिक र प्रकाशन :

(१) सार्वजनिक निकायले आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना अद्यावधिक गरी राख्नुपर्नेछ ।

(२) सार्वजनिक निकायले सम्भव भएसम्म यो ऐन लागू हुनुभन्दा कम्तीमा बीस वर्ष अधिसम्मका आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना उपदफा (१) बमोजिम अद्यावधिक गर्नु गराउनु पर्नेछ ।

(३) सार्वजनिक निकायले सो निकायसँग सम्बन्धित देहायका सूचना सूचीकृत गरी प्रकाशन गर्नु पर्नेछ :-

(क) निकायको स्वरूप र प्रकृति,

(ख) निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार,

(ग) निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरण,

(घ) निकायबाट प्रदान गरिने सेवा,

(ङ) सेवा प्रदान गर्ने निकायको शाखा र जिम्मेवार अधिकारी,

(च) सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने दस्तुर र अवधि,

(छ) निर्णय गर्ने प्रक्रिया र अधिकारी,

(ज) निर्णयउपर उजुरी सुन्ने अधिकारी,

(झ) सम्पादन गरेको कामको विवरण,

(ञ) सूचना अधिकारी र प्रमुखको नाम र पद,

(ट) ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची,

(ठ) आमदानी, खर्च तथा आर्थिक कारोवार सम्बन्धी अद्यावधिक विवरण,

(ड) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण ।

(४) सार्वजनिक निकायले उपदफा (३) बमोजिमको सूचना यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिनाभित्र र त्यसपछि प्रत्येक तीन महिनामा अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

६. सूचना अधिकारीको व्यवस्था :

(१) सार्वजनिक निकायले आफ्नो कार्यालयमा रहेको सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनको लागि सूचना अधिकारीको व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनको लागि प्रमुखले आफ्नो कार्यालयमा रहेको सूचना नियमित रूपमा सूचना अधिकारीलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) सार्वजनिक निकायले सूचना प्रवाह गर्ने प्रयोजनको निमित्त आवश्यकतानुसार सूचना शाखाको व्यवस्था गर्न सक्ने छ ।

७. सूचना प्राप्त गर्ने कार्यविधि :

(१) यस ऐनबमोजिम कुनै सूचना प्राप्त गर्न चाहने नेपाली नागरिकले त्यस्तो सूचना प्राप्त गर्नुपर्ने कारण खुलाई सम्बन्धित सूचना अधिकारीसमक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा सूचना अधिकारीले तत्काल उपलब्ध गराउन सकिने प्रकृतिको सूचना भए तत्काल र तत्काल उपलब्ध गराउन नसकिने प्रकृतिको सूचना भए निवेदन प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम तत्काल सूचना उपलब्ध गराउन नसकिने भएमा सूचना अधिकारीले सोको कारणसहितको जानकारी तुरुन्त निवेदकलाई गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सूचना अधिकारीले कुनै व्यक्तिको जीउ ज्यानको सुरक्षासँग सम्बन्धित सूचना माग गरेको रहेछ भने त्यस्तो सूचना माग गरेको चौबीस घण्टाभित्र निवेदकलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) सूचना अधिकारीले निवेदकद्वारा माग भएको सूचना सम्भव भएसम्म माग भएको स्वरूपमा नै उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि निवेदकले माग गरेको स्वरूपमा सूचना उपलब्ध गराउँदा सूचनाको स्रोत बिग्रने, भत्कने वा नष्ट हुने संभावना भएमा सूचना अधिकारीले सोको कारण खोली उपयुक्त स्वरूपमा निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउन सक्ने छ ।

(७) कुनै व्यक्तिले उपदफा (१) बमोजिम कुनै लिखत, सामग्री वा काम कारबाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्नका लागि निवेदन दिएको भए सूचना अधिकारीले निवेदकलाई त्यस्तो लिखत, सामग्री वा काम कारबाहीको अध्ययन वा अवलोकनको निमित्त मुनासिव समय उपलब्ध गराउने छ ।

(८) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको निवेदन जाँचवुझ गर्दा निवेदकले माग गरेको सूचना आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित नदेखिएमा सूचना अधिकारीले सो कुराको जानकारी तुरुन्त निवेदकलाई दिनु पर्नेछ ।

८. सूचना बापत लाग्ने दस्तुर :

- (१) दफा ७ बमोजिम सूचना माग गर्दा निवेदकले तोकिए बमोजिमको दस्तुर सम्बन्धित निकायमा बुझाउनु पर्नेछ । तर कुनै सूचनाको सन्दर्भ मा छुट्टै दस्तुरको व्यवस्था रहेकोमा सोही बमोजिम हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम दस्तुर तोक्दा सूचना उपलब्ध गराउँदा लाग्ने वास्तविक लागतको आधारमा तोकिने छ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम तोकिएको दस्तुर लागतभन्दा बढी भएको लागेमा सम्बन्धित व्यक्तिले आयोगसमक्ष उजुरी दिन सक्ने छ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम परेको उजुरी जाँचवुझ गर्दा उपदफा (२) विपरीत दस्तुर तोकिएको देखिएमा आयोगले त्यस्तो दस्तुर पुनरावलोकन गर्न आदेश दिन सक्ने छ ।

९. उजुरी दिन सक्ने :

- (१) सूचना अधिकारीले सूचना उपलब्ध नगराएमा, सूचना दिन अस्वीकार गरेमा, आंशिक रूपमा सूचना उपलब्ध गराएमा वा गलत सूचना दिएमा वा सरोकार वाला होइन भनी सूचना नदिएमा सम्बन्धित व्यक्तिले त्यसरी सूचना नपाएको वा आंशिक रूपमा सूचना पाएको मितिले सात दिनभित्र प्रमुखसमक्ष उजुरी दिन सक्ने छ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त उजुरी जाँचवुझ गर्दा सूचना नदिएको वा आंशिक रूपमा सूचना दिएको वा गलत सूचना दिएको देखिएमा प्रमुखले निवेदकद्वारा माग भएबमोजिमको सूचना उपलब्ध गराउन सूचना अधिकारीलाई आदेश दिने छ र त्यसरी आदेश भएमा सूचना अधिकारीले सम्बन्धित निवेदकलाई सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम जाँचवुझ गर्दा सूचना अधिकारीले जानी जानी वा बदनियतपूर्वक सूचना नदिएको, सूचना दिन अस्वीकार गरेको वा आंशिक रूपमा सूचना दिएको वा गलत सूचना दिएको देखिएमा प्रमुखले त्यस्तो सूचना अधिकारीलाई प्रचलित कानूनबमोजिम विभागीय कारबाही गर्न सक्ने छ ।
- (४) उपदफा (२) बमोजिम जाँचवुझ गर्दा सूचना दिन नमिल्ने देखिएमा प्रमुखले सोही व्यहोराको निर्णय गरी सोको कारण सहितको जानकारी निवेदकलाई दिनु पर्नेछ ।

१०. पुनरावेदन दिनसक्ने :

- (१) दफा ९ को उपदफा (४) बमोजिम प्रमुखले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले पैतिस दिनभित्र आयोगसमक्ष पुनरावेदन दिन सक्ने छ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको पुनरावेदनको कारबाही र किनारा गर्दा आयोगले सम्बन्धित प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई आफूसमक्ष उपस्थित गराई बयान गराउन, कुनै लिखत पेश गर्न लगाउन, सो सम्बन्धमा साक्षी प्रमाण बुझ्न वा सार्वजनिक निकायबाट कुनै लिखतको नक्कल माग गर्न सक्ने छ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम पुनरावेदनको कारबाही र किनारा गर्दा आयोगले देहाय बमोजिम गर्न सक्ने छ :-

- (क) पुनरावेदनको व्यहोरा मनासिव देखिएमा समयावधि तोकी पुनरावेदकलाई विनाशुल्क सूचना उपलब्ध गराउनु भनी सम्बन्धित प्रमुखको नाममा आदेश गर्न,
- (ख) पुनरावेदन निरर्थक देखिएमा पुनरावेदन खारेज गर्ने ।
- (४) आयोगले पुनरावेदन परेको साठी दिनभित्र सो पुनरावेदनको सम्बन्धमा आवश्यक कारबाही गरी अन्तिम निर्णय गर्नु पर्नेछ ।
- (५) आयोगले यस दफाबमोजिम पुनरावेदनको कारबाही गर्दा अपनाउनु पर्ने अन्य कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद - ३ आयोग सम्बन्धी व्यवस्था

११. आयोग सम्बन्धी व्यवस्था :

- (१) सूचनाको हकको सरंक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गर्न कामका लागि एक स्वतन्त्र राष्ट्रिय सूचना आयोग रहने छ ।
- (२) आयोगमा प्रमुख सूचना आयुक्त र अन्य दुई जना सूचना आयुक्त रहने छन् ।
- (३) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्न देहायबमोजिमको एक समिति रहने छ :-
(क) सभामुख	- अध्यक्ष
(ख) सूचना तथा सञ्चार मन्त्री वा राज्यमन्त्री	- सदस्य
(ग) सभापति, नेपाल पत्रकार महासंघ	- सदस्य
- (४) उपदफा (३) बमोजिमको समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारले प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको नियुक्त गर्नेछ । त्यसरी नियुक्ति गर्दा कम्तीमा एक जना महिला समावेश हुने गरी नियुक्त गर्नु पर्नेछ ।
- (५) उपदफा (३) बमोजिमको समितिले प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्दा सम्भव भएसम्म समावेशी सिद्धान्तको अनुसरण गर्नेछ ।
- (६) उपदफा (३) बमोजिम नियुक्तिको सिफारिस गर्दा अपनाउने कार्यविधि सिफारिस समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१२. योग्यता :

प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्ती हुन देहाय बमोजिमको योग्यता पुगेको हुनु पर्नेछ :-

- (क) नेपाली नागरिक,
- (ख) मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट कम्तीमा स्नातको पाधि हासिल गरेको र
- (ग) आमसञ्चार, कानून न्याय, सार्वजनिक प्रशासन, सूचना प्रविधि वा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा कम्तीमा पन्ध्र वर्षको अनुभव हासिल गरेको ।

१३. अयोग्यता :

देहायको व्यक्ति प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्त हुन अयोग्य हुनेछ :

- (क) दफा १२ बमोजिमको योग्यता नभएको,
- (ख) नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुरमा अदालतबाट दोषी ठहरी सजाय पाएको,
- (ग) सरकारी वा सार्वजनिक संस्थाको बहालवाला कर्मचारी,
- (घ) कुनै राजनीतिक पदमा वहाल रहेको, र
- (ङ) प्रचलित कानून बमोजिम नियुक्तिको लागि अयोग्य भएको ।

१४. पदावधि:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पदावधि पाँच वर्षको हुनेछ र निज सो पदमा पुनः नियुक्त हुनसक्ने छैन ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि सो उपदफामा लेखिएको पदावधिको अधीनमा रही सूचना आयुक्त प्रमुख सूचना आयुक्तको पदमा नियुक्त हुन सक्ने छ ।
- (३) आयोगको प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तहरूको पदावधि समाप्त हुनु भन्दा एक महिना अगाडि नै दफा ११ को उपदफा (३) बमोजिमको सिफारिस समितिले नयाँ नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

१५. पद रिक्त हुने :

देहायका अवस्थामा प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पद रिक्त भएकोमानिने छ:-

- (क) निजको मृत्यु भएमा,
- (ख) निजको उमेर पैसठ्ठी वर्ष पूरा भएमा,
- (ग) निजले प्रधानमन्त्रीसमक्ष राजीनामा दिएमा,
- (घ) निजको पदावधि पूरा भएमा,
- (ङ) निज नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुर मा अदालतबाट दोषी ठहरिएमा, वा
- (च) निजलाई दफा १६ बमोजिम आफ्नो पदबाट हटाएमा ।

१६. पदबाट हटाउन सक्ने :

व्यवस्थापिका-संसद्को सूचना तथा संचार सँग सम्बन्धित समितिको सम्पूर्ण सदस्य संख्याको कम्तीमा दुई तिहाई सदस्य उपस्थित भई बसेको बैठकको दुई तिहाई बहुमतबाट कार्य क्षमताको अभाव वा खराब आचरण भएको वा इमान्दारीपूर्वक आफ्नो पदीय कर्तव्यको पालना नगरेको आधारमा पदमा रहिरहनु उपयुक्त छैन भनी निर्णय भएको प्रस्ताव व्यवस्थापिका- संसद्को बैठकबाट पारित भएमा त्यस्तो प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्त पदबाट हट्नेछ । तर त्यस्तो आरोप लागेको प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तलाई आफ्नो सफाई पेश गर्न मनासिब माफिकको मौकाबाट वञ्चित गरिने छैन ।

१७. सेवा शर्त सम्बन्धी व्यवस्था:

प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तको पारिश्रमिक, सेवा शर्त र सुविधासम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ ।

१८. शपथ:

आफ्नो कार्य भार समाल्नुअघि प्रमुख सूचना आयुक्तले प्रधानमन्त्री र सूचना आयुक्तले प्रमुख सूचना आयुक्तसमक्ष अनुसूचीबमोजिमको ढाँचामा शपथ ग्रहण गर्नु पर्नेछ ।

१९. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार :

यस ऐनमा अन्यत्र उल्लेखित काम, कर्तव्य र अधिकारको अतिरिक्त आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः-

- (क) सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको सूचनासम्बन्धी अभिलेख, लिखत तथा अन्य सामाग्रीको अध्ययन तथा अवलोकन गर्ने,
- (ख) त्यस्तो निकायमा रहेको अभिलेख, लिखत वा अन्य सामाग्रीसम्बन्धी सूचना सूचीकृत गरी मिलाई राख्न आदेश दिने,
- (ग) नागरिकको जानकारीको लागि सूचना सार्वजनिक गर्न सम्बन्धित सार्वजनिक निकायलाई आदेश दिने,
- (घ) समय कितान गरी निवेदकले माग गरेको सूचना दिन सम्बन्धित सार्वजनिक निकायलाई आदेश दिने,
- (ङ) यस ऐनबमोजिमको दायित्व पालना गर्न गराउन सम्बन्धित पक्षलाई आदेश दिने,
- (च) नेपाल सरकार तथा सूचना तथा सञ्चार सँग सम्बन्धित विभिन्न निकायहरूलाई सूचनाको हकको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि आवश्यक सुभावा दिने वा सिफारिस गर्ने,
- (छ) सूचनाको हकको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गर्नको लागि आवश्यक पर्ने अन्य उपयुक्त आदेश दिने,

२०. अधिकार प्रत्योजन :

आयोगले आफ्नो दफा १० बमोजिम पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार बाहेक अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार मध्ये कुनै काम, कर्तव्य र अधिकार प्रमुख सूचना आयुक्त, सूचना आयुक्त वा कुनै निकाय वा अधिकारीलाई तोकिएको सर्तको अधीनमा रही प्रयोग तथा पालना गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्ने छ ।

२१. आयोगको कार्यालय :

आयोगको केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौं उपत्यकामा रहने छ र आयोगले आवश्यकताअनुसार नेपालका विभिन्न स्थानमा आफ्नो कार्यालय खोल्न सक्ने छ ।

२२. आयोगको कर्मचारी :

- (१) आयोगमा आवश्यक संख्यामा कर्मचारीहरू रहने छन् ।
- (२) आयोगलाई आवश्यक पर्ने कर्मचारी नेपाल सरकारले व्यवस्था गर्नेछ ।

२३. आयोगको खर्च :

आयोगको लागि आवश्यक खर्चको व्यवस्था नेपाल सरकारले गर्नेछ ।

२४. आयोगलाई सहयोग गर्नु पर्ने :

सार्वजनिक निकायले आयोगको काम कारबाहीमा सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

२५. वार्षिक प्रतिवेदन:

- (१) आयोगले प्रत्येक वर्ष आफूले गरेका काम कारबाहीको वार्षिक प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीमार्फत् व्यवस्थापिका-संसद्मा प्रस्तुत गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदन आयोगले सर्वसाधारणको जानकारीको लागि सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गर्नेछ ।

२६. नेपाल सरकारसँग सर्म्पक : आयोगले नेपाल सरकार सँग सर्म्पक राख्दा सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयमार्फत् राख्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद - ४ सूचनाको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

२७. सूचनाको वर्गीकरण सम्बन्धी व्यवस्था:

- (१) सार्वजनिक निकायमा रहेका दफा ३ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित सूचनाको संरक्षण गर्नका लागि नीतिगत रूपमा सूचनाको वर्गीकरण गर्न देहायबमोजिमको एक समिति रहने छ:
 - (क) नेपाल सरकारको मुख्य सचिव----- अध्यक्ष
 - (ख) सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव----- सदस्य
 - (ग) कार्यालय प्रमुख वा अध्यक्षले तोकेको सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञ----- सदस्य
- (२) उपदफा (१) अन्तर्गतको समितिले सूचनाको वर्गीकरण गर्ने प्रयोजनको लागि दफा ३ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित सूचना कति वर्ष सम्म गोप्य राख्नुपर्ने हो सोको अवधि र संरक्षण गर्ने तरीकासमेतका बारे मा निश्चित मापदण्ड निर्धारण गरी सोको जानकारी आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (२) बमोजिम समितिले गरेको वर्गीकरणमा चित नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो सूचना सार्वजनिक हुनुपर्ने भनी आयोगमा पुनरावलोकनको लागि निवेदन दिन सक्ने छ ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम परेको निवेदन उपर आयोगले पुनरावलोकन गर्दा सो सूचना गोप्य राख्नु पर्ने नदेखिएमा सार्वजनिक गर्न आदेश दिने छ ।
- (५) उपदफा (२) बमोजिम वर्गीकरण गरिएको सूचना त्यस्तो सूचनाको प्रकृतिअनुसार बढीमा तीस वर्षको अवधिसम्म गोप्य राख्न सकिने छ ।
- (६) उपदफा (५) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि त्यसरी गोप्य राख्नुपर्ने सूचना गोप्य राखिराख्नु पर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा समितिले प्रत्येक दस वर्षमा पुनरावलोकन गर्नेछ ।
- (७) उपदफा (६) बमोजिम पुनरावलोकन गर्दा त्यस्तो सूचना थप अवधिसम्मको लागि गोप्य राखिराख्नु पर्ने भएमा त्यसरी गोप्य रहनुपर्ने अवधि खुलाई सो अवधिसम्म गोप्य राख्ने गरी र गोप्य राख्नु नपर्ने भएमा गोप्य राख्नु नपर्ने गरी वर्गीकरण गर्न सक्ने छ ।

२८. सूचनाको संरक्षण :

- (१) सार्वजनिक निकायले आफूसमक्ष रहेका व्यक्तिगत प्रकृतिका सूचनाहरू अनधिकृत प्रकाशन र प्रसारण नहुने गरी संरक्षण गरिराख्नु पर्नेछ ।
- (२) सार्वजनिक निकायमा रहेका व्यक्तिगत सूचनाहरू देहायको अवस्थामा बाहेक सम्बन्धित व्यक्तिको लिखित सहमतिविना प्रयोग गर्न हुँदैन ।
 - (क) कुनै व्यक्तिको जीवन वा सर्व साधारणको स्वास्थ्य वा सुरक्षामा रहेको गम्भीर खतराको निवारण गर्ने सम्बन्धमा,
 - (ख) प्रचलित कानून बमोजिम प्रकट गर्नुपर्ने विषय भएमा,
 - (ग) भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा ।

२९. सूचनादाताको संरक्षण :

- (१) सार्वजनिक निकायमा भएको वा भइरहेको वा हुनसक्ने भ्रष्टाचार, अनियमितता र प्रचलित कानूनबमोजिम अपराध मानिने कुनै कार्य को सूचना दिनु सम्बन्धित सार्वजनिक निकायका कर्मचारीको दायित्व हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम सूचना दिने सूचनादाताको पहिचान गोप्य राख्नु सूचना प्राप्तकर्ताको कर्तव्य हुनेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम सूचना दिएको कारणले त्यस्तो सूचनादातालाई पदबाट मुक्त गर्न वा कुनै किसिमको कानुनी दायित्व बहन गराउने गरी सजाय गरिने वा हानी नोक्सानी पुऱ्याउँन पाइने छैन ।
- (४) उपदफा (३) विपरीत हुने गरी सूचनादातालाई सजाय गरेमा वा हानी नोक्सानी पुऱ्याएमा सूचनादाताले सो निर्णय बदर गराउन क्षतिपूर्तिको मागसहितको उजुरी आयोगमा गर्न सक्ने छ ।
- (५) आयोगले उपदफा (४) बमोजिम परेको उजुरीमा जाँचबुझ गर्दा सूचनादातालाई पदमुक्त गरेको भए त्यस्तो निर्णय बदर गर्न र सूचनादातालाई कुनै नोक्सानी पुगेको रहेछ भने क्षतिपूर्ति भराउनसमेत आदेश दिन सक्ने छ ।

३०. व्यक्तिगत सूचना उपलब्ध गराउने

- (१) कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकायमा वहाल र हुँदा सार्वजनिक पदसँग सम्बन्धित विषयको सूचना माग गरेमा त्यस्तो निकायले माग भएबमोजिम सम्बन्धित व्यक्तिलाई सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (२) कुनै सरोकार वाला व्यक्तिले सार्वजनिक निकायमा रहेका आफूसँग सम्बन्धित विषयको सूचना माग गरेमा निजलाई सो सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम सूचना माग गर्ने र प्राप्त गर्ने कार्यविधि दफा ७ मा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ ।
- (४) उपदफा (१) बमोजिम सूचना लिँदा दफा ८ बमोजिमको दस्तुर लग्ने छ ।

३१. सूचनाको दुरुपयोग गर्न नहुने :

- (१) कुनै पनि व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त गरेको हो सोही प्रयोजनको लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गर्न हुँदैन ।
- (२) उपदफा (१) विपरीत कुनै व्यक्तिले सूचनाको दुरुपयोग गरेमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले सो सम्बन्धमा आयोगसमक्ष उजुरी गर्न सक्ने छ ।

परिच्छेद-५

सजाय तथा क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था

३२. सजाय:

- (१) सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीले मनासिव कारणविना सूचना नदिएको वा दिन इन्कार गरेको, आंशिक रूपमा वा गलत सूचना दिएको वा सूचना नष्ट गरेको

देखिएमा आयोगले त्यस्तो प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई एक हजार देखि पच्चीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गरी त्यस्तो प्रमुख वा सूचना अधिकारी विभागीय कारबाही हुने पदमा रहेको भए निजलाई विभागीय सजायको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्ने छ ।

- (२) सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीले समयमा दिनुपर्ने सूचना विनाकारण समयमा उपलब्ध नगराई ढिलाइ गरेमा जति दिन ढिलाइ गरेको हो प्रतिदिन दुई सय रूपैयाँको दर ले निजलाई जरिवाना हुनेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम आयोगबाट विभागीय कारबाहीको लागि लेखी आएमा सावर्जनिक निकायले तीन महिनाभित्र त्यस्तो प्रमुख वा सूचनाअधिकारीलाई विभागीय कारबाही गरी सोको जानकारी आयोगलाई दिनु पर्नेछ ।
- (४) कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनको निमित्त प्राप्त गरेको हो सोही प्रयोजनको लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गरेको देखिएमा आयोगले सूचनाको दुरुपयोगको गंभीरता हेरी त्यस्तो व्यक्तिलाई पाँच हजार देखि पच्चीस हजार रूपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने छ ।
- (५) आयोगले यस ऐन बमोजिम गरेको निर्णय वा दिएको आदेश पालना नगर्ने व्यक्तिलाई आयोगले दश हजार रूपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्ने छ ।

३३. क्षतिपूर्ति

- (१) सार्वजनिक निकायको प्रमुख वा सूचना अधिकारीले यस ऐन बमोजिम सूचना नदिएको, दिन इन्कार गरेको, आंशिक रूपमा वा गलत सूचना दिएको वा सूचना नष्ट गरेको कारणले कुनै व्यक्तिलाई हानी नोक्सानी पर्न गएमा त्यस्तो व्यक्तिले सूचना नपाएको, आंशिक रूपमा वा गलत सूचना पाएको वा सूचना नष्ट गरेको मितिले तीन महिनाभित्र आयोग समक्ष क्षतिपूर्ति को लागि निवेदन दिन सक्ने छ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त निवेदन जाँचबुझ गर्दा मनासिब देखिएमा आयोगले निवेदकलाई पर्न गएको वास्तविक हानिनोक्सानीलाई विचार गरी मनासिब माफिकको क्षतिपूर्ति सम्बन्धित निकायबाट भराई दिन सक्ने छ

३४. पुनरावेदन : दफा ३२ बमोजिम आयोगले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले पैंतिस दिनभित्र पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने छ ।

परिच्छेद-६

वित्तिघ

३५. सूचना सच्याउन सकिने :

- (१) सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै विषयको सूचना गलत छ भन्ने कुरा कुनै व्यक्तिलाई लागेमा त्यस्तो व्यक्तिले सो सूचना सच्याउँनको लागि आवश्यक प्रमाणसहित सम्बन्धित प्रमुखसमक्ष निवेदन दिन सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा प्रमुखले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गर्नेछ र त्यसरी जाँचबुझ गर्दा आफ्नो निकायमा रहेको सूचना गलत भएको देखिएमा निवेदन परेको सात दिनभित्र त्यस्तो सूचना सच्याई सोको जानकारी निवे कलाई दिनु पर्नेछ ।

३६. असल नियतले गरेको कामको बचाउ: यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि प्रमुख वा सूचना अधिकारीले सूचना प्रवाह गर्ने सम्बन्धमा असल नियतले गरेको काम कारवाहीको सम्बन्धमा निजउपर कुनै प्रकारको मुद्दा चलाइने र निजलाई कुनै सजाय गरिने छैन ।

३७. यसै ऐन बमोजिम हुने : यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अन्यमा प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेछ ।

३८. नियम बनाउने अधिकार : यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आयोगसंग परामर्श गरी आवश्यक नियम बनाउन सक्ने छ ।

अनुसूची (दफा १८ सँग सम्बन्धित) शपथ

म..... मुलुक र जनताप्रति पूर्ण बफादार रही सत्य निष्ठापञ्चक प्रतिज्ञा गर्छु / ईश्वरको नाममा शपथ लिन्छु कि नेपालको राजकीयसत्ता र सार्वभौमसत्ता नेपाली जनतामा मात्र निहित र हनु पर्ने भनी जनताद्वारा जनआन्दोलनमार्फत् अभिव्यक्त भावनालाई उच्च सम्मान गर्दै मुलुकको संविधान र कानूनप्रति निष्ठावान रही आफूले ग्रहण गरेको प्रमुख सूचना आयुक्त/ सूचना आयुक्त पदको जिम्मेवारी र कर्तव्य कसैको डर, मो लाहिजा, पक्षपात, द्वेषवालोभमा नपरी नागरिकको सुसूचित हुने हकको सम्मान गर्दै सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनको प्रभावकारी प्रचलन र कार्यान्वयन गर्न क्रियाशील रहने छु ।

प्रमाणीकरण मिति:- २०६४ साउन ५ गते

नेपाल सरकारद्वारा नेपाल राजपत्रमा भाग-३, खण्ड ५८, संख्या ४३,
मिति २०६५ साल माघ २१ गते प्रकाशित
सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५

संशोधन

राजपत्रमा प्रकाशित मिति

सूचनाको हकसम्बन्धी (पहिलो संशोधन)..... २०६८।१२।१३
सूचनाको हकसम्बन्धी (दोश्रो संशोधन)..... २०७०।०८।२८
सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३८ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

- (१) यी नियमहरूको नाम “सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५” रहेको छ ।
(२) यो नियमावली तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा:

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस नियमावलीमा,-

- (क) “ऐन” भन्नाले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ सम्भन्तु पर्छ ।
*(क१) “उजुरी” भन्नाले ऐनको दफा ८ को उपदफा (३), दफा २९ को उपदफा (४) वा नियम ५ क बमोजिम आयोगमा परेको उजुरी सम्भन्तु पर्छ ।
*(क२) “निवेदन” भन्नाले ऐनको दफा २७ को उपदफा (३) र दफा ३३ को उपदफा (१) बमोजिम आयोगमा परेको निवेदन सम्भन्तु पर्छ ।
*(क३) “समिति” भन्नाले ऐनको दफा २७ को उपदफा (१) बमोजिमको सूचना वर्गि करण सम्बन्धी समिति सम्भन्तु पर्छ ।
(ख) “सचिव” भन्नाले नियम २० बमोजिम तोकिएको आयोगको सचिव सम्भन्तु पर्छ ।

३. सूचना प्रकाशन गर्नु पर्ने:

सार्वजनिक निकायले ऐनको दफा ५ को उपदफा (३) मा लेखिएको अतिरिक्त देहायका सूचना समेत सूचीकृत गरी प्रकाशन गर्नु पर्नेछ:-

- (क) अधिल्लो आर्थिक वर्ष मा सार्वजनिक निकायले कुनै कार्यक्रम वा आयोजना सञ्चालन गरेको भए सोको विवरण,
(ख) सार्वजनिक निकायको वेबसाईट भए सोको विवरण,
*(ख१) सार्वजनिक निकायले प्राप्त गरेको बैदेशिक सहायता, ऋण, अनुदान एवं प्राविधिक सहयोग र सम्भ्रौता सम्बन्धी विवरण,
*(ख२) सार्वजनिक निकायले संचालन गरेको कार्यक्रम र सोको प्रगति प्रतिवेदन,

*दोश्रो संशोधनद्वारा थप गरिएको ।

- * (ख३) सार्वजनिक निकायलेवर्गि करण तथा संरक्षण गरेको सूचनाको नामावली र त्यस्तो सूचना संरक्षण गर्न तोकिएको समयवावधी,
- * (ख४) सार्वजनिक निकायमा परेका सूचना माग सम्बन्धी निवेदन र सो उपर सूचना दिइएको विषय ।

(ग) सार्वजनिक निकायका सूचनाहरू अन्यत्र प्रकाशन भएका वा हुने भएको भए सोको विवरण ।

४. सूचनाबापत लाग्ने दस्तुर:

- (१) निवेदकले ऐनको दफा ७ बमोजिम सूचना माग गर्दा बुझाउनु पर्ने दस्तुरको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनमा छुट्टै व्यवस्था गरेकोमा सोही बमोजिमको दस्तुर र त्यस्तो दस्तुरको व्यवस्था नगरेकोमा देहाय बमोजिमको दस्तुर सम्बन्धित सार्वजनिक निकाय समक्ष बुझाउनु पर्ने छ :
 - (क) सामान्य आकारको (आठ दशमलब तीन इन्च चौडाइ र एघार दशमलब सात इन्च लम्बाइसम्म साइज भएको) कागजमा तयार गरिएको वा रहेको सूचनाको लागि प्रतिपृष्ठ पाँच रूपैयाँ,
 - (ख) खण्ड (क) मा उल्लेख भएभन्दा ठूलो आकारको कागजमा तयार गरिएको वा रहेको सूचनाको लागि प्रतिपृष्ठ दश रूपैयाँ,
 - (ग) डिस्के ट, सीडी र अन्य यस्तै प्रकारका विद्युतीय माध्यमद्वारा प्रदान गरिने सूचनाको लागि प्रति डिस्के ट, सीडी वापत पचास रूपैयाँ,
 - (घ) सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै लिखत, सामाग्री वा सो निकायको काम कारबाहीको अध्ययन वा अवलोकन वा सार्वजनिक महत्वको निर्माण कार्य भइरहेको स्थलको भ्रमण वा अवलोकन आधा घण्टाभन्दा बढी समय गर्ने भएमा प्रतिघण्टा प्रतिव्यक्ति पचास रूपैयाँ । तर सार्वजनिक पुस्तकालय र सार्वजनिक रूपमा निःशुल्क उपलब्ध गराइएको स्थानको अवलोकनवापत दस्तुर लाग्ने छैन ।
- (२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सामान्य आकारको (आठ दशमलब तीन इन्च चौडाइ र एघार दशमलब सात इन्च लम्बाइसम्म साइज भएको) कागजमा तयार गरिएको वा रहेको *दश पृष्ठ सम्मको सूचना सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले निःशुल्क उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै सूचना तयार गर्दा सो उपनियममा लेखिएभन्दा बढी खर्च लाग्ने भएमा सार्वजनिक निकायलेवास्तविक लागतको आधारमा दस्तुर निर्धारण गर्न सक्ने छ ।
- (४) यस नियममा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सार्वजनिक निकायले सूचना दिदा लिने दस्तुर वापतको रकम नगर्दै लिने वा कुनै खास बैंकमा जम्मा गरी सोको भौचर पेश गर्न लगाउन वा सो रकम बराबर को टिकट निवेदनमा टाँस गर्न लगाउन सक्ने छ ।

*दोश्रो संशोधनद्वारा थप गरिएको ।

(५) यस नियममा लेखिएको सूचना वापतको दस्तुर प्रत्येक दुई वर्ष मा पुनरावलोकन गरी अद्यावधिक गरिने छ ।

***४(क) मौखिक रूपमा सूचना माग गर्न सक्ने:**

- (१) ऐनको दफा ७ बमोजिम सूचना प्राप्त गर्न चाहने व्यक्ति निरक्षर वा शारीरिक रूपले लेख्न नसक्ने भएमा निजले मौखिक रूपमा पनि सार्वजनिक निकाय समक्ष सूचना माग गर्न सक्ने छ ।
- (२) कसैले उपनियम (१) बमोजिम मौखिक रूपमा सूचना माग गरेमा सम्बन्धित सूचना अधिकारीले निजको कुरा निवेदनको रूपमा लेखि सो व्यहोरा निजलाई सुनाई त्यस्तो निवेदनमा निजको सहीछाप गराई राख्नु पर्ने छ ।”

५. पुनरावेदन दर्ता:

- (१) ऐनको दफा १० को उपदफा (१) बमोजिम पुनरावेदन दिने व्यक्तिले अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा आयोग समक्ष पुनरावेदन दिनु पर्नेछ ।
 - (२) उपनियम (१) बमोजिम पुनरावेदन गर्दा सम्बन्धित व्यक्तिले चाहेमा आफैं उपस्थित भई वा सम्बन्धित सार्वजनिक निकाय वा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा कुनै हुलाकमार्फत् पुनरावेदन दिन सक्ने छ ।
 - (३) उपनियम (२) बमोजिम कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकाय वा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमार्फत् पुनरावेदन दिएकोमा त्यस्तो कार्यालयले पुनरावेदन दिने व्यक्तिलाई बुझेको भर्पाइ दिई सो पुनरावेदन तीन दिनभित्र आयोगमा पठाई दिनु पर्नेछ ।
 - (४) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम प्राप्त भएको पुनरावेदन जाँचबुझ गर्दा ऐनको म्यादभित्र परेको देखिएमा सचिवले त्यस्तो पुनरावेदन दर्ता गर्नुपर्नेछ ।
 - (५) उपनियम (४) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा प्राप्त पुनरावेदन ऐनको म्याद नाघी बुझाएको देखिएमा सचिवले सोही व्यहोरा जनाई पुनरावेदन दर पीठ गर्नु पर्नेछ ।
- *“(६) उपनियम (५) बमोजिम पुनरावेदन दर पीठ गरेको जानकारी सचिवले आयोग र सम्बन्धित पुनरावेदकलाई दिनु पर्ने छ ।”

***५(क) उजुरी दिन सक्ने:** (१) सूचना अधिकारीले सूचना माग गर्ने व्यक्तिको सूचना मागको निवेदन दर्ता नगरेको, माग गरे बमोजिमको सूचना नदिएको वा गलत सूचना दिएको विषयमा चित्त नबुझेने व्यक्तिले सात दिनभित्र प्रमुख समक्ष उजुरी दिन सक्ने छ ।”

- (२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त भएको उजुरी जाँचबुझ गर्दा सूचना अधिकारीले सूचना मागको निवेदन दर्ता नगरेको, माग गरे बमोजिम सूचना नदिएको वा गलत सूचना दिएको देखिएमा प्रमुखले निवेदकद्वारा माग भए बमोजिमको सूचना उपलब्ध गराउन सूचना अधिकारीलाई आदेश दिन सक्ने छ र त्यसरी आदेश भएमा सूचना अधिकारीले सम्बन्धित निवेदकलाई सात दिन भित्र सूचना उपलब्ध गराउनु पर्ने छ । (३) उपनियम (१) बमोजिम प्रमुख समक्ष उजुरी दिँदा निवेदकको उजुरी

*दोश्रो संशोधनद्वारा थप गरिएको ।

उपर सात दिन भित्र कुनै कारवाही नभएमा सो म्याद नाघेको पन्ध्र दिन भित्र आयोग समक्ष निवेदन दिन सकिने छ ।

***६. पुनरावेदन, उजुरी तथा निवेदन उपर को कारवाही, निर्णय र कार्यान्वयन:**

- * (१) आयोगले पुनरावेदन, उजुरी वा निवेदनको कारवाही र किनारा गर्दा पुनरावेदक, उजुरीकर्ता वा निवेदकको माग दावी, निजले पेश गरेको प्रमाण तथा अन्य सम्बद्ध प्रमाणको मूल्याङ्कनको आधारमा गर्नु पर्ने छ ।
- * (२) आयोगले पुनरावेदक, उजुरीकर्ता वा निवेदकको माग बमोजिम सार्वजनिक निकायको प्रमुखको नाममा कुनै आदेश जारी गर्दा वा पुनरावेदन, उजुरी वा निवेदन खारेज गर्दा आधार र कारण खुलाउनु पर्ने छ ।
- * (३) आयोगले आफु समक्ष पर्न आएको पुनरावेदन, उजुरी वा निवेदन उपर सुनुवाई गर्दा आवश्यकता अनुसार पक्ष विपक्ष, निजका प्रतिनिधि वा सम्बन्धित कानून व्यवसायीको उपस्थितिमा गर्न सक्ने छ ।
- * (४) आयोगले आफु समक्ष पुनरावेदन प्राप्त भएको मितिले साठी दिनभित्र र उजुरी वा निवेदनका सम्बन्धमा यस नियमावलीमा अन्यथा उल्लेख भएकोमा बाहेक पैतालीस दिनभित्र किनारा लगाउनु पर्ने छ ।
- * (५) सचिवले आयोगबाट भएका आदेश वा निर्णय कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित पदाधिकारी समक्ष लेखि पठाउनु पर्ने छ ।
- * (६) उपनियम (५) बमोजिम आयोगको आदेश वा निर्णय कार्यान्वयनको लागि लेखि आएमा सम्बन्धित पदाधिकारीले एक महिनाभित्र सो आदेश वा निर्णयको कार्यान्वयन गरी वा गराई सोको जानकारी आयोगलाई दिनु पर्ने छ ।
- * (७) आयोगले ऐन बमोजिम गरेको जरिवाना असूल उपर गर्ने जिम्मेवारी प्रमुख जिल्ला अधिकारीको हुनेछ ।

७. कार्यविधि निर्धारण गर्न सक्ने:

- (१) आयोगले पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्ने सिलसिलामा सम्बन्धित प्रमुख, सूचना अधिकारी वा अन्य सम्बद्ध व्यक्तिलाई वयानको लागि आयोगसमक्ष उपस्थित गराउन वा सम्बद्ध व्यक्तिबाट लिखत वा सवूद प्रमाण पेश गर्न लगाउने सम्बन्धमा आवश्यक कार्यविधि निर्धारण गर्न सक्ने छ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिमको कार्यविधि आयोगले सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

८. आयोगको काम कारवाही:

ऐन तथा यस नियमावलीमा अन्यथा उल्लेख भएकोमा बाहेक आयोगको तर्फबाट गरिने सम्पूर्ण काम कारवाही आयोगको बैठकबाट निर्णय भएबमोजिम हुनेछ । *“तर उजुरी वा निवेदनको प्रारम्भिक कारवाही एकजना सूचना आयुक्तले गर्न सक्ने छ ।”

*दोश्रो संशोधनद्वारा थप गरिएको ।

९. आयोगको बैठक र निर्णय :

- (१) आयोगको बैठक आवश्यकतानुसार बस्ने छ ।
- (२) प्रमुख सूचना आयुक्तको निर्देशनमा सचिवले आयोगको बैठकको मिति, समय र छलफलको विषय सूची सूचना आयुक्तलाई उपलब्ध गराउने छ ।
- (३) प्रमुख सूचना आयुक्त रकमतीमा एक जना सूचना आयुक्त वा दुई जना सूचना आयुक्त उपस्थित भएमा आयोगको बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिने छ । यसरी बसेको बैठकमा कुनै निर्णयउपरराय बाझिएमा अनुपस्थित प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तसमेत उपस्थित भएको अर्को बैठकमा पुनः पेश गर्नुपर्नेछ ।
- (४) आयोगको बैठकको अध्यक्षता प्रमुख सूचना आयुक्तले गर्नेछ । प्रमुख सूचना आयुक्तको अनुपस्थितिमा उपस्थित सूचना आयुक्तहरू मध्येवरिष्ठ सूचना आयुक्तले बैठकको अध्यक्षता गर्ने छ र त्यसरी बैठकको अध्यक्षता गर्ने सूचना आयुक्तले प्रमुख सूचना आयुक्तको अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने छ ।
- (५) बहुमत सूचना आयुक्तहरूको राय आयोगको निर्णय मानिने छ ।
- (६) आयोगको निर्णय सचिवले प्रमाणित गरी राख्ने छ ।
- (७) आयोगको बैठकसम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोग आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

१०. पारिश्रमिक:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त तथा सूचना आयुक्तको पारिश्रमिक क्रमशः चौवीस हजार तीन सय रूपैया र वाइस हजार आठ सय रूपैया हुनेछ ।
▲ तर नेपाल सरकारले समय समयमा प्रमुख सूचना आयुक्त तथा सूचना आयुक्तको पारिश्रमिक बृद्धि गर्न सक्ने छ ।

११. आवास, विजुली, धारा र टेलिफोन सुविधा:

- (१) काठमाडौं उपत्यकाभित्र आफ्नो वा आफ्नो सगोलमा रहेको परिवारको कुनै सदस्यको नाममा घर नहुने प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई मासिक रूपमा घर भाडा बापत क्रमशः बाइ हजार एक सय पचास रूपैयाँ र एघार हजार चार सय रूपैयाँ दिइने छ ।
- (२) काठमाडौं उपत्यकाभित्र आफ्नो घर हुने प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई घर सफाई एवं मर्मतको निमित्त क्रमशः मासिक एक हजार पाँच सय रूपैयाँ र एक हजार दुई सय रूपैयाँ दिइने छ ।
- (३) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्त प्रत्येकलाई टेलिफोन, विजुली र धारा सुविधाबापत मासिक एक हजार पाँचसय रूपैयाँ दिइने छ ।

१२. सवारी तथा इन्धन सुविधा:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्त प्रत्येकलाई ड्राइभर सहितको मोटर एक, मासिक एकसय लिटर इन्धन र त्रैमासिक पाँच लिटर लुब्रिकेण्ट नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउने छ ।

▲ पहिलो संशोधनद्वारा थप गरिएको ।

- (२) आफ्नो निजी मोटर प्रयोग गर्ने प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई एक एक जना हलुका सवारी चालक, मासिक एक सय लिटर इन्धन र त्रैमासिक पाँच लिटर लुब्रिकेण्टबापतको रकम नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउने छ ।
- (३) उपनियम (१) बमोजिम उपलब्ध गराइएको सरकारी मोटरको नियमित मर्मत र सम्भारको बन्दोबस्त आयोगबाट हुनेछ ।
- (४) उपनियम (१) वा (२) बमोजिम सवारी साधनको बन्दोबस्त नभएको अवस्थामा प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई सवारी तथा इन्धन सुविधा बापत मासिक रूपमा क्रमशः पन्ध्र हजार रूपैयाँ र बाह्र हजार रूपैयाँ दिइने छ ।

१३. उपचार खर्चः

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तलाई प्रत्येक वर्ष एक महिनाको तलब बराबर को रकम वा वास्तविक रूपमा लागेको बिलबमोजिमको उपचार खर्च मध्ये जुन रकम कम हुन्छ सोहीबमोजिमको रकम उपचार खर्च बापत दिइने छ ।
- (२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्त बिरामी भई थप उपचार गर्नु पर्ने भएमा नेपाल सरकारले तोकेको मेडिकल बोर्डको सिफारिसको आधारमा नेपाल सरकारबाट उपयुक्त ठहर्‍याएको रकम थप उपचार खर्च दिन सकिने छ ।
- (३) यस नियममा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तको उपचार बापत आयोगले नेपाल सरकार सँग परामर्श गरी स्वास्थ्य बीमा (मेडिकल इन्सुरेन्स) को व्यवस्था गर्न सक्ने छ र त्यस्तो व्यवस्था भएकोमा यस नियमबमोजिमको उपचार खर्च उपलब्ध गराइने छैन ।

१४. दैनिक तथा भ्रमण भत्ताः

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तलाई आफ्नो ओहदासम्बन्धी काममा नेपाल भित्र भ्रमण गर्दा देहायबमोजिम दैनिक तथा भ्रमण भत्ता दिइने छ ।
 - (क) दैनिक भत्ता :- पाँच सय रूपैयाँ
 - (ख) भ्रमण भत्ता :-
 - (१) उपनियम (१) बमोजिम भ्रमणमा जाँदा बास बस्नु परेमा प्रत्येक रातको लागि प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई एक हजार दुई सय रूपैयाँमा नबढ्ने गरी एकपटकमा बढीमा सात दिनको कर को प्रयोजनको लागि दर्ता भएको होटल बिलबमोजिमको होटल खर्च दिइने छ ।
 - (२) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले दुर्गम क्षेत्रका कुनै जिल्लामा भ्रमण गरे बापत प्रचलित कानूनबमोजिम थप भ्रमण भत्ता पाउने भए सो समेत पाउने छ ।
 - (२) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तलाई आफ्नो ओहदासम्बन्धी काममा वा नेपाल सरकारको तर्फबाट विभिन्न समारोह, उत्सव, सम्मेलन

इत्यादिमा भाग लिन नेपाल बाहिर भ्रमण गर्दा १७५ अमेरिकी डलर दैनिक तथा भ्रमण भत्ता दिइने छ । तर भारतको चेन्नाई, हैदरावाद, बैङ्गलोर, मुम्बई, दिल्ली, कोलकता र बङ्गलादेशको ढाका र चटगाउँ बाहेक अन्य स्थानमा रात विताउनु पर्दा सो दरको पचास प्रतिशत रकम मात्र दिइने छ ।

- (३) उपनियम (२) बमोजिम नेपाल बाहिर भ्रमण गर्दा यस नियमावली बमोजिम दैनिक भत्ता पाउनेमा प्रस्थान गरेको दिनको पूरै र भ्रमणबाट फर्केको दिनको हकमा सो दिनभन्दा अघिल्लो दिनको लागि पाउने दैनिक भत्ताको आधा रकम मात्र दिइने छ ।
- (४) उपनियम (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै समारोह, उत्सव वा सम्मेलनमा भाग लिन जाने प्रमुख सूचना आयुक्त वा सूचना आयुक्तको सम्पूर्ण खर्च कुनै विदेशी सरकार वा संघ संस्थाले व्यहोर्ने भएमा निजले दैनिक पच्चीस अमेरिकी डलर रकम पकेट खर्च बापत पाउने छ ।

१५. चाडपर्व खर्च:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले आफ्नो धर्म, संस्कृति र परम्पराअनुसार मनाइने चाडपर्वको लागि एक महिनाको पारिश्रमिक बराबरको रकम प्रत्येक वर्ष चाडपर्व खर्चको रूपमा पाउने छ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिमको रकम प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले एक आर्थिक वर्ष मा एक पटक आफ्नो धर्म, संस्कृति र परम्पराअनुसार मनाइने प्रमुख चाडपर्वको अवसरमा भुक्तानी लिन सक्ने छ ।

१६. पदीय आचरण:

प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले आफ्नो सेवा र पद अनुकूलको आचरण पालना गर्नु पर्ने छ र त्यस्तो आचरणसम्बन्धी व्यवस्था आयोग आफैले बनाई लागू गर्नेछ ।

१७. बिदा:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले प्रत्येक वर्ष पारिश्रमिक सहितको छ दिन भैपरी आउने बिदा र छ दिन पर्व बिदा पाउने छन् ।
- (२) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले प्रत्येक वर्ष तीस दिनमा नबढाई पारिश्रमिक सहितको घर बिदा लिन पाउने छ ।
- (३) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले प्रत्येक वर्ष पारिश्रमिक सहितको बाह्र दिन बिरामी बिदा पाउने छ ।
- (४) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले घर बिदा र बिरामी बिदा सञ्चित गरी राख्न सक्ने छ र जुनसुकै व्यहोराले निज आफ्नो पदमा वहाल नरहेमा निजको सञ्चित रहेको घर बिदा र बिरामी बिदा बापत निजले पाई आएको पारिश्रमिकको दरले हुन आउने रकम एकमुष्ट लिन पाउने छ ।

- (५) प्रमुख सूचना आयुक्त र सूचना आयुक्तले आफू किरिया बस्नु परेमा कुलधर्म हेरी बढीमा पन्ध्र दिनसम्मको पारिश्रमिक सहितको किरिया बिदा पाउने छ ।
- (६) महिला प्रमुख सूचना आयुक्त वा महिला सूचना आयुक्त गर्भ वती भएमा प्रसूतिको अघि र पछि गरी निजले बढीमा साठी दिन पारिश्रमिक सहितको प्रसूती बिदा एकपटक पाउने छ ।

१८. विदा दिने अधिकारी:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्तले भैपरी आउने बिदा र पर्व बिदा आफैले लिन सक्ने छ र अन्य बिदाहरू नेपाल सरकारबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।
- (२) सूचना आयुक्तले सबै विदाहरू प्रमुख सूचना आयुक्तबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने छ ।

१९. कार्य वाहक भई काम गर्ने:

- (१) प्रमुख सूचना आयुक्त विदामा बसेको, विदेशमा गएको वा प्रमुख सूचना आयुक्तको पद रिक्त भएको अवस्थामा त्यस्तो विदाको अवधिभर, विदेशमा गएको अवधिभर वा रिक्त पद पूर्ति नभएसम्मको लागि वरिष्ठतम सूचना आयुक्तले कार्य वाहक प्रमुख सूचना आयुक्त भई काम गर्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम कार्य वाहक प्रमुख सूचना आयुक्त भई काम गर्ने सूचना आयुक्तले लगातार पन्ध्र दिनभन्दा बढी अवधि कार्य वाहक भई काम गरेमा त्यसरी कार्य वाहक भई काम गरेको अवधि भर को लागि प्रमुख सूचना आयुक्तले पाए सर हको पारिश्रमिक र सुविधा पाउने छ ।
- (३) यस नियमावलीको प्रयोजनको लागि वरिष्ठताको आधार कायम गर्दा नियुक्ति मितिको आधारमा गरिने छ र सबै सूचना आयुक्तको नियुक्ति मिति एउटै भएमा नियुक्तिको क्रमको आधारमा वरिष्ठता कायम गरिने छ ।

२०. सचिवसम्बन्धी व्यवस्था:

- (१) आयोगको प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा काम गर्न एकजना सचिव रहने छ ।
- (२) नेपाल सरकारले निजामती सेवाको राजपत्रांकित विशिष्ट श्रेणीको कुनै अधिकृतलाई आयोगको सचिवको रूपमा काम गर्न तोक्ने छ ।

२१. सचिवको काम, कर्तव्य र अधिकार:

सचिवको काम, कर्तव्य र अधिकार यस नियमावलीमा अन्यत्र लेखिएको अतिरिक्त देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) आयोगको प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा काम गर्ने,
- (ख) आयोगमा परेका पुनरावेदन, निवेदन, उजुरी तथा अन्य प्रयोजनको लागि आवश्यक पर्ने कागजात सम्बन्धित निकायबाट भिकाउने,
- (ग) पुनरावेदन, निवेदन तथा उजुरी साथ सलंगन कागजात जाँचबुझ गर्ने,
- (घ) आयोगको निर्णय तथा आदेशको कार्यान्वयन गर्ने गराउने,
- (ङ) आयोगको तर्फबाट अन्य कुनै निकायमा सम्पर्क गर्नुपर्ने भएमा पत्राचार गर्नेवा गराउने,
- (च) आयोगमा जम्मा भएको दस्तुर तथा रकम सरकारी कोषमा जम्मा गर्न लगाउने,

- (छ) आयोग समक्षा परेको पुनरावेदन, निवेदन तथा उजुरी जाँचबुझ गरी आयोग समक्षा पेश गर्ने,
- (ज) आयोगको तर्फबाट गर्नुपर्ने प्रबर्द्ध नात्मक कार्यहरू गर्नेवा गराउने,
- (झ) आयोगको काम कारवाहीसँग सम्बन्धित तथा *आयोगबाट प्रत्यायोजित वा तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने वा गराउने ।

२२. सचिवको आदेश उपर को उजुरी:

- (१) ऐन वा यस नियमावली बमोजिम आयोगसमक्षा परेको पुनरावेदन, निवेदन वा उजुरीका सम्बन्धमा सचिवले Δ दिएको आदेश उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो आदेश दिएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र आयोगसमक्षा उजुरी गर्न सक्ने छ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम कुनै उजुरी परेमा आयोगले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गरी सात दिनभित्र टुंगो लगाउनु पर्नेछ ।

२३. निर्णय गर्ने वा सूचना उपलब्ध गराउने अवधि:

- (१) ऐनको दफा ९ को उपदफा (१) बमोजिम परेको उजुरीको सम्बन्धमा प्रमुखले आवश्यक जाँचबुझ गरी सात दिनभित्र अन्तिम टुंगो लगाइसक्नु पर्नेछ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम उजुरी जाँचबुझ गर्दा ऐनको दफा ९ को उपदफा (२) बमोजिम उजुर गर्ने व्यक्तिलाई सूचना उपलब्ध गराउन पर्ने देखिएमा प्रमुखले त्यसरी उजुरी टुंगो लागेको मितिले बढीमा सातदिनको म्याद दिई सूचना उपलब्ध गराउन सम्बन्धित सूचना अधिकृतलाई आदेश दिनु पर्नेछ ।

२४. सूचना दुरुपयोग गरेमा उजुरी गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि:

- (१) कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त गरेको हो सो प्रयोजनको लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गरेमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले त्यसरी सूचना दुरुपयोग गरेको जानकारी भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र आयोगसमक्षा उजुरी गर्न सक्ने छ ।
- (२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त भएको उजुरी जाँचबुझ गर्दा सूचना प्राप्त गर्ने व्यक्तिले सूचना दुरुपयोग गरेको देखिएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई ऐन बमोजिम सजाय गर्नेछ ।
- (३) उपनियम (२) बमोजिम सजाय गर्नु अघि आयोगले आवश्यक ठानेमा सूचना दुरुपयोगको आरोप लागेको व्यक्तिलाई आयोग समक्षा भिकाई बयान गराउन सक्ने छ ।

***२४क सूचना अधिकारी तोक्ने:**

सार्वजनिक निकायले ऐनको दफा ६ बमोजिम सूचना अधिकारी तोक्दा सार्वजनिक निकायमा कार्य र त प्रशासकीय प्रमुखले आफुभन्दा दोश्रोवा तेश्रो मुनीको अधिकारीलाई तोक्नु पर्ने छ ।

*दोश्रो संशोधनद्वारा थप गरिएको ।

Δ पहिलो संशोधनद्वारा भिकिइको ।

***२४ख सम्बन्धित विशेषज्ञ तोक्नुपर्ने:**

ऐनको दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम समितिमा विशेषज्ञ सदस्य तोक्दा विषयवस्तुसँग सम्बन्धित विज्ञलाई तोक्नु पर्ने छ ।

***२४ ग सूचना वर्गि करण गर्दा आधार कारण खुलाउनु पर्ने:**

(१) समितिले ऐनको दफा २७ बमोजिम कुनै सूचना गोप्य राख्नु पर्ने गरी वर्गि करण गर्दा त्यसको कारण र आधार खुलाउनु पर्ने छ ।

(२) समितिले ऐनको दफा २७ बमोजिम सूचना वर्गीकरण गरे पछि त्यसको जानकारी आयोगलाई दिनु पर्ने छ ।

***२४ घ आचार संहिता बनाई लागू गर्न सक्ने:**

आयोगमा कार्य र त कर्मचारीहरूको पदीय आचार संहिता बनाई आयोगले लागू गर्न सक्ने छ ।

२५. निर्देशिका जारी गर्न सक्ने:

(१) आयोगले आफ्नो काम कारबाही सुचारू रूपले सञ्चालन गर्नको लागि आवश्यक निर्देशिका बनाई जारी गर्न सक्ने छ ।

*(१क) नेपाल सरकारले सूचनाको हकको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नको लागि आयोगसँग परामर्श गरी आवश्यक निर्देशिका बनाई जारी गर्न सक्ने छ ।

* (२) उपनियम (१) वा (१क) बमोजिम जारी गरेको निर्देशिका सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

*दोश्रो संशोधनद्वारा थप गरिएको ।

अनुसूची
(नियम ५ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)
श्री राष्ट्रिय सूचना आयोगमा दिएको
पुनरावेदन

मार्फत्.....कार्यालय

.....पुनरावेदक

विरुद्ध

.....प्रत्यर्थी
विपक्षी

विषय:

.....सार्वजनिक निकायको प्रमुख श्री

.....ले मिति मा मलाई /
हामीलाई विषयको सूचना दिन नमिल्ने गरी निर्णय गरेकोमा देहायको
आधार र कारणबाट मलाई /हामीलाई सो निर्णयमा चित्त नबुझेको हुँदा ऐनको म्याद
पैंतीस दिनभित्र यो पुनरावेदन गर्दछु / गर्दछौं ।

(क)

(ख)

(ग)

(घ)

माथि लेखिएको व्यहोरा ठीक साँचो हो, भुट्टा ठहरे कानुन बमोजिम सहुंला बुभाउँला ।

सलंगन कागजात

(क) सार्वजनिक निकायको प्रमुखले गरेको निर्णयको प्रतिलिपि ।

(ख)

(ग)

.....
पुनरावेदकको सही

इति सम्बत्.....साल.....महिना.....गते रो जशुभम् ।

राष्ट्रिय सूचना आयोगको पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्ने कार्यविधि, २०७२

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

- १.१ यस कार्यविधिको नाम “पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्ने कार्यविधि, २०७२” रहेको छ।
- १.२ यो कार्यविधि सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा १०(५) र सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम ७(२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बनाईएको छ।
- १.३ यो कार्यविधि आयोगबाट पारित भई प्रमाणित भएको मिति देखि लागू हुनेछ।
- १.४ यो कार्यविधि आगामि ५ वर्षको लागि हुनेछ।

२. परिभाषा

- २.१ आयोग भन्नाले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ११ बमोजिम गठित “राष्ट्रिय सूचना आयोग” लाई सम्झनु पर्नेछ।
- २.२ “पुनरावेदन” भन्नाले दफा ९ को उपदफा (४) बमोजिम प्रमुखले गरेको निर्णय उपर नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले ३५ दिनभित्र आयोग समक्ष दिएको पुनरावेदनलाई सम्झनु पर्छ।

३. पुनरावेदन दर्ता गर्ने प्रक्रिया

- ३.१ ऐनको दफा १० को उपदफा (१) बमोजिम पुनरावेदन दिने व्यक्तिले अनुसूची बमोजिम ढाँचा आयोग समक्ष पुनरावेदन दिनु पर्छ।
- ३.२ पुनरावेदन गर्दा सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा कुनै हुलाक मार्फत् पुनरावेदन सक्नेछ।
- ३.३ कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक निकाय वा जिल्ला प्रशासन कार्यालय मार्फत् पुनरावेदन दिए त्यस्तो कार्यालयले पुनरावेदन दिने व्यक्तिलाई बुझेको भर्पाई दिई सो पुनरावेदन ३ (तीन) भित्र आयोगमा पठाईदिनु पर्नेछ।
- ३.४ (३.३) बमोजिम प्राप्त भएको पुनरावेदन जाँचबुझ गर्दा ऐनको म्या दभित्र परेको देखिएमा सचिवले त्यस्तो पुनरावेदन दर्ता गर्नु पर्नेछ।
- ३.५ (३.४) बमोजिम जाँचबुझ गर्दा प्राप्त पुनरावेदन ऐनको रित पुरा नगरी आएको देखिएमा सचिवले सोही व्यहोरा जनाई पुनरावेदन दरपीठ गर्नु पर्नेछ।
- ३.६ सचिवले पुनरावेदन दरपीठ गरेको चित्त नबुझेमा पुनरावेदकले त्यसविरुद्ध आयोगसमक्ष निवेदन गर्न सक्नेछ।
- ३.७ आयोगले दरपीठ बदर गरेको मानसिव छैन भन्ने ठहर गरेमा पुनरावेदा दर्ताका लागि सचिवलाई आदेश दिन सक्नेछ। सचिवले उक्त पुनरावेदन दर्ता गरी कारवाही अगाडि बढाउन पर्नेछ।

३.८ पुनरावेदक आफैँ उपस्थित हुन नसकेमा आयोगको इमेल ठेगाना इमेलद्वारा वा आयोगको Fax (फ्याक्स) नम्बरमा Fax (फ्याक्स) द्वारा पुनरावेदन आयोगमा प्राप्तभए पछि म्याद भित्र देखिएमा मात्र आयोगले दर्ता गर्नेछ ।

३.९ पुनरावेदनसँग संलग्न गर्नुपर्ने कागजात प्रमाणहरू

(क) नेपालको नागरिक देखिने सक्ने कुनै प्रमाण ।

(ख) कार्यालय प्रमुख समक्ष उजुरी गरेको प्रमाणको प्रतिलिपि ।

(ग) हुलाक मार्फत् पुनरावेदन गरेमा हुलाकको छाप लागेको रसिद वा डकुमेन्ट ।

(घ) वारिस राखेकोमा सम्बन्धित व्यक्तिले सहीछाप गरेको वारिसनामा वा मन्जुरीनामा कागज ।

४. पुनरावेदनमा खुलाउनु पर्ने कुराहरू

(क) पुनरावेदकको नाम थर वतन र सम्पर्क नम्बर

(ख) वारिस भए निजको नाम थर वतन र सम्पर्क नम्बर

(ग) विपक्षीको नाम थर वतन सम्भव भए सम्पर्क नम्बर

(घ) आफूले माग गरेको सूचनाको स्पष्ट विवरण

(ङ) सूचना रहेको सार्वजनिक निकायमा पुनरावेदक सूचना माग गर्न गएको स्पष्ट विवरण

(च) सूचना रहेको सार्वजनिक निकायको कुन पदाधिकारी वा शाखा उपशाखा सूचना छ, सम्भव भए खुलाउने ।

५. पुनरावेदन प्राप्त भएपछिको प्रक्रिया

५.१ नियमानुसार प्रक्रिया पूरा गरी यस आयोगमा दर्ता भएका पुनरावेदनको सम्बन्धमा निम्नानुसार क्रमशः कारवाही गरिने छ ।

(क) दर्ता भएको पुनरावेदन ६० दिनभित्र निर्णय हुनेछ ।

(ख) आयोगले पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्दा पुनरावेदकको माग दावी, सम्बन्धि प्रमुखको जवाफ तथा प्राप्त सबुद प्रमाणको मूल्यांकनको आधारमा गर्नेछ ।

(ग) पुनरावेदनको कारवाही र किनारा गर्दा आयोगले सम्बन्धित प्रमुख वा सूचना अधिकारीलाई आफू समक्ष उपस्थित गराई बयान गराउन, कुनै लिखत पेश गर्न गराउन सो सम्बन्धमा साक्षी प्रमाण बुझ्न वा सार्वजनिक निकायबाट कुनै लिखतको नक्कल माग गर्न सक्नेछ ।

५.२ आयोगले पुनरावेदन हेर्न तथा भएगरेका निर्णयको कार्यान्वयन पक्ष आवश्यक अनुसार आयोगको बैठक बस्नेछ ।

६. आयोगको पुनरावेदनसम्बन्धी निर्णय र आदेश सम्बन्धी कारवाही

६.१ पुनरावेदनसम्बन्धी आयोगले गरेका सबै निर्णयहरूको आयोगका आयुक्तहरूको हस्ताक्षर हुनेछ । त्यस्तो निर्णयको प्रमाणित आयागको सचिवले गर्नेछ ।

६.२ आयोगबाट लिखिता रूपमा निर्णय प्रमाणित भएको मितिलाई नै आयोगको निर्णय वा आदेश जारी भएको मिति मानिने छ । त्यस्तो निर्णय कार्यालयलाई तुरुन्त उपलब्ध हुनेछ

र प्राप्त निर्णय वा आदेश प्राप्त भएको मितिले ७(सात) दिनभित्र कार्यान्वयनका लागि निर्णयको छाँयाप्रति संलग्न गरी सम्बन्धित पक्षलाई पत्राचारको कारवाही हुनेछ ।

६.३ आयोगबाट पुनरावेदन सम्बन्धी भएका सबै आदेश एवं कार्यालयमा अभिलेखबद्ध गरी राखिने छ ।

६.४ आयोगका निर्णय कार्यान्वयनका लागि पत्राचार गर्दा वा आयोगको आदेश पठाउँदा सामान्यतः त्यस्तो आदेश वा निर्णय कार्यान्वयन गर्नुपर्ने समयसीमा समेत आयोगले तोकिदिनु पर्नेछ । त्यस्तो आदेश कार्यान्वयन गरेको जानकारी यस आयोगमा र सम्बन्धित निकायको ताल निकायमा समेत तुरुन्त दिनु पर्नेछ ।

६.५ आयोगले दिएका आदेश वा निर्देशन तथा निर्णयहरू आयोगले तोकिदिएको समय सीमाभित्र कार्यान्वयनमा भए नभएको कुराको अनुगमन आयोगको कार्यालयले गर्नेछ । अनुगमनका लागि आयोगले टेलिफोन, फ्याक्स, इमेल वा प्रत्यक्ष अवलोकन जस्ता माध्यम अपनाउने छ ।

७. पुनरावेदन हेर्ने सम्बन्धमा आयोग र कार्यालय समन्वय

७.१ म्यादभित्र दर्ता भएको पुनरावेदन र सोसँग सम्बन्धित संलग्न प्रमाणहरू सहितको मिति कार्यालयद्वारा यथाशक्य छिटो आयोग समक्ष पेश गर्नेछ ।

७.२ पुनरावेदनको जानकारी आयोगलाई भएपछि आयोगले त्यसमा संलग्न प्रमाणहरूको प्रारम्भिक अध्ययन गर्नेछ ।

७.३ थप प्रमाण र कारण बुझ्न आवश्यक देखेमा आयोगले आफूलाई पुनरावेदन प्राप्त भएको सम्बन्धित पक्ष वा विपक्षीलाई आवश्यक छलफल वा प्रमाण पेश गर्न आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

७.४ पुनरावेदन सम्बन्धी हरेक बैठकमा आयोग र कार्यालयका कम्तीमा १(एक) जना अधिकृत उपस्थिति हुनेछ । पुनरावेदन सम्बन्धी बसेको आयोगको बैठकले गरेको निर्णयको लिखित अधिकृतले आयोगमा पेश गर्नेछ र आयोगका आयुक्तहरूबाट निर्णयमा हस्ताक्षर भएपछि त्यस निर्णयको प्रमाणित आयोगको सचिवले गर्नेछ । आयोगबाट हुने पुनरावेदनसम्बन्धी निर्णयहरू कार्यालयले अभिलेखबद्ध गरी राख्नेछ ।

७.५ पुनरावेदन सम्बन्धी हरेक निवेदन र सो सम्बन्धमा आयोगबाट भएको कारवाही सम्बन्धी विवरण आयोगले बार्षिक प्रतिवेदनमा प्रकाशन गरिनेछ ।

८. विविध

आयोगले आवश्यक देखेमा जुनसुकै बेला निर्णय गरी यो कार्याविधि पुरै वा आंशिक संशोधन खारेज गर्न सक्नेछ ।

९. खारेजी र बचाउ

९.१ राष्ट्रिय सूचना आयोगको पुनरावेदनको कारवाही र किनरा गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०६७ खारेज गरिएको छ ।

९.२ राष्ट्रिय सूचना आयोगको पुनरावेदनको कारवाही र किनरा गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०६७ बमोजिम भए गरेका सबै कार्यहरू यसै कार्यविधि बमोजिम भएको मानिनेछ ।

आयोगद्वारा प्रमाणित मिति २०७२ चैत्र १५ गते ।

सरकारी निकायले स्वतःप्रकाशन (Pro-active Disclosure) गर्नु पर्ने विवरणसम्बन्धी निर्देशिका, २०७१

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

- क) यस निर्देशिका नाम “सरकारी निकायले स्वतः प्रकाशन (Pro-active Disclosure) गर्नु पर्ने विवरणसम्बन्धी निर्देशिका, २०७१” रहेको छ ।
- ख) यो निर्देशिका सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५ को नियम २५(१) बमोजिम तयार गरिएको छ ।
- ग) यो निर्देशिका आयोगबाट पारित गरेको मिति देखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. मौलिक हक

नेपालको संविधानको भाग ३ को धारा २७ को सूचनाको हकमा “प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयमा सूचना माग्ने र पाउने हक हुनेछ” भन्ने संबैधानिक व्यवस्था रहेको छ । यो नागरिकको मौलिक हक हो ।

३. सूचनामा नागरिकको पहुँच

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३ को उपदफा (२) मा “प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँच हुनेछ” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । यस्का लागि ऐनको दफा ११ को उपदफा (१) मा “सूचनाको हकको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रचलन गर्ने कामका लागि एक स्वतन्त्र राष्ट्रिय सूचना आयोग रहने” व्यवस्था गरिएको छ ।

४. सूचनाको अद्यावधिक र प्रकाशन

- क) सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको दफा ५ को उपदफा (१) मा “सार्वजनिक निकायले आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना अद्यावधिक गरी राख्नुपर्ने” प्रावधान छ ।
- ख) सोही ऐनको दफा ५ को उपदफा (२) मा सार्वजनिक निकायले सम्भव भएसम्म यो ऐन लागू हुनुभन्दा कम्तिमा बीस वर्ष अघिसम्मका आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना अद्यावधिक गर्नु पर्ने” व्यवस्था छ ।
- ग) सोही ऐनको दफा ५ को उपदफा (४) मा “सार्वजनिक निकायले उपदफा (३) बमोजिमको सूचना यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीन महिनाभित्र र त्यसपछि पत्यक तीन महिनामा अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्नु पर्ने” प्रावधान छ । यस बमोजिम आर्थिक वर्षका हिसावले प्रत्येक वर्षको श्रावण, भाद्र र आश्विनलाई पहिलो त्रैमासिक, कार्तिक, मंसिर र पौषलाई दोश्रो त्रैमासिक, माघ, फागुन र चैत्रलाई तेश्रो त्रैमासिक र बैशाख, जेष्ठ र आषाढलाई चौथो त्रैमासिक सम्झी सूचना/विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ । यसबाट नेपालभरिका सबै कार्यालयबाट सार्वजनिककरण गरिने सूचनाको समयमा एकरूपता आउने छ ।

५. स्वतः प्रकाशन गर्नुपर्ने सूचना

- क) सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा (३) मा “सार्वजनिक निकायले सो निकायसँग सम्बन्धित देहायका सूचना सूचीकृत गरी प्रकाशन गर्नु पर्ने” कानूनी व्यवस्था गरेको छ :-
- (१) निकायको स्वरूप र प्रकृति ।
 - (२) निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार ।
 - (३) निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरण ।
 - (४) निकायबाट प्रदान गरिने सेवा ।
 - (५) सेवा प्रदान गर्ने निकायको शाखा र जिम्मेवार अधिकारी ।
 - (६) सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने दस्तुर र अवधि ।
 - (७) निर्णय गर्ने प्रक्रिया र अधिकारी ।
 - (८) निर्णयउपर उजुरी सुन्ने अधिकारी ।
 - (९) सम्पादन गरेको कामको विवरण ।
 - (१०) सूचना अधिकारी र प्रमुखको नाम र पद ।
 - (११) ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची ।
 - (१२) आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोवार सम्बन्धी अद्यावधिक विवरण ।
 - (१३) तोकिएबमोजिमका अन्य विवरण ।
- ख) सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५ को नियम ३ मा “सार्वजनिक निकायले ऐनको दफा ५ को उपदफा (३) मा लेखिएको अतिरिक्त देहायका सूचना समेत सूचीकृत गरी प्रकाशन गर्नु पर्ने” व्यवस्था गरेको छ :-
- (१४) अधिल्लो आर्थिक वर्षमा सार्वजनिक निकायले कुनै कार्यक्रम वा आयोजना सञ्चालन गरेको भए सोको विवरण ।
 - (१५) सार्वजनिक निकायकोवेबसाईट भए सोको विवरण ।
 - (१६) सार्वजनिक निकायले प्राप्त गरेको बैदेशिक सहायता, ऋण, अनुदान एवं प्राविधिक सहयोग र सम्भौता सम्बन्धी विवरण ।
 - (१७) सार्वजनिक निकायले संचालन गरेको कार्यक्रम र सो को प्रगति प्रतिवेदन ।
 - (१८) सार्वजनिक निकायलेवर्गिकरण तथा संरक्षण गरेको सूचनाको नामावली र त्यस्तो सूचना संरक्षण गर्न तोकिएको समयावधि ।
 - (१९) सार्वजनिक निकायमा परेका सूचना माग सम्बन्धी निवेदन र सो उपर सूचना दिइएको विषय ।
 - (२०) सार्वजनिक निकायका सूचनाहरू अन्यत्र प्रकाशन भएका वा हुने भएको भए सोको विवरण ।

६. निकायको स्वरूप र प्रकृति

- क) नियमितरूपमा सूचना सार्वजनिक गर्ने प्रयोजनका लागि निकायको स्वरूप र प्रकृतिका विषयमा विस्तृत विवरण तयार गर्नु पर्नेछ । एकपटक तयार गरेको विवरणलाई अर्को पटक आवश्यक परिमार्जन गरी पुनःप्रकाशन गर्न सकिन्छ ।

- ख) निकायको स्वरूप र प्रकृति भित्र तत् निकायको स्थापनाका बखतको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, समयानुकुल परिवर्तन हुँदै आएको नाम र केन्द्रीयस्तर को संगठनमा हेरफेर भएको विवरण समावेश गर्नु पर्छ ।
- ग) निकायको स्वरूप र प्रकृतिकोवर्णन गर्दा पाठक वा श्रोतामा कौ तुहलता जागृत गर्ने गराउने ढंगको हुनुपर्छ ।
- घ) यो शीर्षक अन्तर्गतको विवरणमा पाठक वा श्रोताको पहिलो अवलोकन हुने हुँदा यसलाई संगठनको चिनारीको ऐना स्वरूप तयार गर्नु पर्छ ।

७. निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार

- क) नेपाल सरकारका मन्त्रालयहरूको कार्यक्षेत्र नेपाल सरकारको कार्यविभाजन नियमावलीमा समावेश भएकोले सोही व्यहोरा निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार समावेश गर्नु पर्छ ।
- ख) सार्वजनिक निकाय र अन्य कानूनद्वारा गठित सरकारी निकायको हकमा संविधान र ऐनमा वर्णित निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार उल्लेख गर्नु पर्छ ।
- ग) नेपाल सरकारका विभाग, क्षेत्रीय कार्यालय, जिल्लास्तरीय र अन्य कार्यालयका हकमा तालुक निकायको काम, कर्तव्य र अधिकारको सान्दर्भिक बूदाँका साथै स्वीकृत संगठन तथा व्यवस्थापन प्रतिवेदनमा परेका निकायमा काम, कर्तव्य र अधिकार उल्लेख गर्नु पर्छ ।
- घ) कुनै पनि सरकारी निकायलाई प्रचलित ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका, मन्त्रिपरिषद्को निर्णय र तालुक निकायबाट सम्पादन गर्न अधिकार प्रत्यायो जन भएका निर्णयहरूलाई पनि निकायको काम, कर्तव्य र अधिकारका रूपमा समावेश गर्नु पर्छ ।
- ङ) समष्टीमा निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार भित्र तत् निकायले प्रचलित ऐन, नियम बमोजिम कार्य सम्पादन गर्न निर्दिष्ट गरेको र परम्परागत रूपमा गरिएका सबै कामलाई बुँदागत रूपमा कुनै पनि काम नछुटाई तयार गर्नु पर्छ ।

८. निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरण

- क) निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरणलाई शब्दको साथै चित्रले छिटै पाठकलाई निकायबारे जानकारी दिन सकिन्छ । यसर्थ नेपाल सरकारबाट स्वीकृत संगठन तालीका प्रस्तुत गर्नु पर्छ ।
- ख) संगठन तालीका अनुसार स्वीकृत दर वन्दीको तेरिज तयार गर्नु पर्छ । यस्मा श्रेणी, सेवा, समूह खुलाउनुका साथै पदपूर्ति, रिक्त र काजको स्थिति देखाउनु पर्छ ।
- ग) निकायमा रहने कर्मचारीको संख्यालाई आवश्यकतानुसार वर्गीकरण गरी प्रस्तुत गर्नु पर्छ ।
- घ) प्रत्येक पदले गर्ने कामको कार्य विवरण प्रस्तुत गर्नु पर्छ ।

९. निकायबाट प्रदान गरिने सेवा

- क) सुशासन सम्बन्धी ऐन, २०६४ ले प्रत्येक सरकारी निकायले आफूले प्रदान गर्ने सेवाको नागरिक वडापत्र अनिवार्यरूपमा जारी गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसर्थ निकायबाट प्रदान गरिने सेवालाई दर्साउन नागरिक वडापत्र समावेश गर्नु पर्छ ।
- ख) सुशासन सम्बन्धी ऐनले सबै सरकारी निकायले नागरिक वडापत्रमा समावेश भएका सेवा मध्ये कुन कुन सेवामा क्षतिपूर्ति प्रदान गरिने र कुन कुन सेवामा त्यस्तो क्षतिपूर्ति प्रदान

नगरिने हो सो समेत खुलाउनु पर्ने प्रावधान राखेकोले सोको विवरण पनि सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

- ग) सामान्यतया निकायले प्रवाह गर्ने साना र ठूला सबै सेवाको किसिम छुट्याई तिनीहरूलाई सूचिकृत गरी प्रस्तुत गर्नु पर्छ ।
- घ) आफूले सेवा प्रदान गर्ने तर सूचीमा समावेश नगर्ने गर्दा एकातिर सेवाग्राही जनतामा भ्रम उत्पन्न हुन्छ भने अर्कोतिर तत् निकायले आफूले सम्पादन गर्ने कामको प्रगति पनि प्रस्तुत गर्न नसक्ने हुन्छ । यसर्थ आफ्नो निकायबाट प्रदान गरिने सबै सेवाहरू नछुट्याई सूचिकृत गरी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

१०. सेवा प्रदान गर्ने निकायको शाखा र जिम्मेवार अधिकारी

- क) प्रत्येक सरकारी निकायको स्वीकृत संगठन तालीकाले महाशाखा, शाखा र उप शाखाको व्यवस्था गरेको हुन्छ । सो अनुरूपको काम रकर्मचारीको संख्या सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ख) कुन शाखाको कामका लागि कोको कर्मचारीलाई जिम्मेवारी प्रदान गरिएको छ, सो विवरण पनि समावेश गर्नु पर्छ ।
- ग) निकायको स्वरूप र प्रकृति तथा निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार मा जसरी समष्टीमा निकायको तस्विर भल्किने गरी व्यवस्था गरि न्छ सोही ढाँचामा निकायको शाखा र जिम्मेवारकर्मचारीको भलक प्रस्तुत गर्नु पर्छ ।

११. सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने दस्तुर अवधि

- क) कुनै पनि सरकारी निकायले सेवा प्राप्त गर्दा लिन पाउने दस्तुर ऐन, नियम र मन्त्रिपरिषद्को निर्णयद्वारा निर्धारण गरिएको हुन्छ, सो सेवाग्राही जनताले बुझ्ने गरी कियानीका साथ सार्वजनिक गर्नु पर्छ । तोकिए बाहेकमा सेवा दस्तुर उठाउनु हुँदैन ।
- ख) कुन सेवाका लागि कति दस्तुर बुझाउने र सो दस्तुर बुझाए पछि अधिकतम कति घण्टाभित्र वा कति दिनभित्र सो सेवा सेवाग्राहीले पाउने हो ? सोको विवरण पनि सार्वजनिक गर्नु पर्ने व्यवस्था सुशासन ऐनमा गरिएको छ । त्यस्को हुवहु हुने गरी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

१२. निर्णय गर्ने प्रक्रिया र अधिकार

- क) विशेषगरी आमजनतामा प्रवाह हुने सेवा र सुविधाको निर्णय गर्ने प्रक्रिया सार्वजनिक गर्नु पर्छ । यसमा कार्य प्रवाह तालीकाको माध्यमद्वारा कार्यचरणहरू प्रष्ट गर्न सकिन्छ ।
- ख) के कति चरण र कार्यविधिद्वारा अन्तिम निर्णय हुन्छ र सो निर्णय गर्ने पदाधिकारी को हो भनी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ग) विभिन्न काममा लागि विभिन्न पदाधिकारीलाई अधिकार प्रत्यायो जन गरी निर्णय गर्ने अधिकार सुम्पिएको भए सोही व्यहोरा सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

१३. निर्णय उपर उजुरी सुन्ने अधिकारी

- क) कुनै निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने सरोकार वालाले उजुरी गर्ने पदाधिकारीको विवरण स्पष्ट रूपमा सार्वजनिक गरि दिनु पर्छ ।
- ख) यस्तो उजुरी परे पछि कति दिन भित्र सो उजुरी उपर कारवाही र किनारा हुन्छ भन्ने विवरण पनि सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

१४. सम्पादन गरेको कामको विवरण

- क) प्रत्येक त्रैमासिक अवधिमा सम्पादन भएको कामको प्रगति विवरण एकीकरण गरी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ख) यस्तो विवरण सार्वजनिक गर्दा निकायको कार्य प्रगति अनुसार कामलाई विभिन्न शीर्षकमा विभाजन गरी प्रस्तुत गर्नु बेश हुनेछ ।
- ग) सम्भव भएसम्म यस्तो सम्पादित कामको प्रगति विवरण सार्वजनिक गर्दा लक्ष्य र प्रगतिको तुलनात्मक विवरण प्रस्तुत गर्नु पर्छ ।

१५. सूचना अधिकारी र प्रमुखको नाम र पद

- क) यसरी सार्वजनिक गरिने सूचनामा सूचना अधिकारीको नाम, पद, सम्पर्क नम्बर र फोटो प्रकाशित गर्नुपर्छ । साथै कार्यालय प्रमुखको नाम, पद, सम्पर्क नम्बर फोटो सहितको विवरण प्रकाशित गर्नु पर्छ ।
- ख) हाल सूचना अधिकारी नरहेको यस अधिका व्यक्तिको नाम र पद सार्वजनिक गर्न जरूरी छैन । तर सूचना अधिकारीको सहयोगी तोकिएको भए निजको नाम, पद, सम्पर्क नम्बर र फोटो सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

१६. ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची

- क) आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित ऐन, नियम, विनियम, कार्यविधि र निर्देशिकाको सूची सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ख) यसरी सार्वजनिक गरिने ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची प्रकाशित गर्दा अन्तिम पटकको संशोधन संख्या समेत खुल्ले गरी विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ग) निर्देशिका वा कार्यविधि सरहका परिपत्र, आदेश, निर्देशन भए सो समेत सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।

१७. आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोबार सम्बन्धी आद्यावधिक विवरण

- क) आफ्नो निकायको आम्दानीको विवरण सार्वजनिक गर्नुपर्छ । प्रत्यक्ष आम्दानी नहुने निकायले बजेट सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।
- ख) आफ्नो निकायमा भएको खर्च अर्थात् प्राप्त बजेटको शीर्षकगत खर्च विवरण सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।
- ग) अन्य आर्थिक कारोबार भित्र बे रूजुको स्थिति, सरकारी बाँकी असुलीको तथ्याङ्क, पेशकी फछ्यौट लगायतको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

१८. तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण

- क) प्रचलित अन्य ऐन, कानून, अर्थ मन्त्रालयको बजेट बक्तव्य, राष्ट्रिय योजना आयोगको मार्ग निर्देशन लगायतबाट निर्देशित विषयहरू सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।
- ख) सरकारी बजेटमा निर्माण हुने स्थलमा हो डिब्बो बोर्ड राख्नु पर्छ । आफ्नो कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि सोको प्रतिवेदन निर्माण गरी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

१९. अधिल्लो आर्थिक वर्षमा सार्वजनिक निकायले कुनै कार्यक्रम वा आयोजना सञ्चालन गरेको भए सोको विवरण

- क) अधिल्लो आर्थिक वर्षमा सञ्चालित आयोजनाहरूको लक्ष्य र प्रगति सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

- ख) बहुवर्षिय आयोजनाको कार्य प्रगति सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।
- ग) सालबसाली निरन्तर सञ्चालन गर्नु पर्ने कार्यक्रम भए सोही अनुसार को विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- घ) अधुरो, अपूरो आयोजना भए सोको विवरण पनि सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।
२०. सार्वजनिक निकायको वेभसाईट भए सोको विवरण
- क) सरकारी निकायले सूचना सार्वजनिक गर्दा आफ्नो वेभ साईटको बारेमा पनि जानकारी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ख) आफ्नो निकाय मातहत रहेको वेभ साईटको पनि जानकारी दिनुपर्छ ।
- ग) आफ्नो वेभ साईटबाट लिङ्क लिएका वेभ साईटका बारेमा पनि विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
२१. सार्वजनिक निकायले प्राप्त गरेको बैदेशिक सहायता, ऋण, अनुदान एवं प्राविधिक सहयोग र सम्झौता सम्बन्धी विवरण
- क) सरकारी निकायले आफ्नो नियमित विवरण सार्वजनिक गर्दा प्राप्त बैदेशिक सहायता, ऋण, अनुदान र प्राविधिक सहयोगको विवरण र त्यसबाट लाभान्वित जनसंख्या र स्थानको बारेमा सार्वजनिक जानकारी दिनु पर्छ ।
- ख) सरकारी निकायले कुनै बैदेशिक सहायताका लागि गरेको सन्धी, सम्झौताको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
२२. सार्वजनिक निकायले सञ्चालन गरेको कार्यक्रम र सोको प्रगति प्रतिवेदन
- क) सरकारी निकायबाट सञ्चालित कार्यक्रमको सूची अद्यावधिक गरी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ख) प्रत्येक कार्यक्रमको मासिक वा त्रैमासिक वा वार्षिक कार्यक्रम सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ग) आफ्नो निकाय मातहत सञ्चालित कार्यक्रमको प्रगति विवरण मापनयोग्य र विश्लेषणयोग्य ढङ्गले तयार गरी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
२३. सार्वजनिक निकायले वर्गीकरण तथा संरक्षण गरेको सूचनाको नामावली र यस्तो सूचना संरक्षण गर्न तोकिएको समयावधि
- क) सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनले विभिन्न ५ प्रकारका सूचना प्रवाहमा रोक लगाएको छ । तर ती सूचना कति कति अवधिसम्म सुरक्षित अर्थात् गोप्य रहने हुन, तिनको वर्गीकरण गर्नु पर्ने कानूनी प्रावधान छ । सो बमोजिम वर्गीकरण गरिएको सूचनाको समयावधि सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।
- ख) ऐनले सूचना प्रवाहमा रोक लगाए बाहेकका सूचनाहरू वर्गीकरणको दायरामा नपर्ने हुँदा अन्य सूचनालाई वर्गीकरण गर्न मिल्दैन । यसर्थ कानून बमोजिम वर्गीकरण भएका सूचना बढीमा ३० वर्षसम्म संरक्षण गर्ने गरी भएको निर्णय सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
२४. सार्वजनिक निकायमा परेका सूचना माग सम्बन्धी निवेदन र सो उपर सूचना दिईएको विषय
- क) आफ्नो निकाय र मातहत कार्यालयहरूमा सूचना मागका लागि परेका निवेदनको छुट्टै अभिलेख राख्नु पर्छ ।

- ख) यसरी सूचना मागका लागि परेका निवेदन मध्ये कति वटामा सूचना प्रवाह गरियो र कति वटामा सूचना दिन इन्कार गरियो, यसको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ग) राष्ट्रिय सूचना आयोगमा निवेदन, उजुरी र पुनरावेदन परी आफ्नो निकायबाट सूचना दिनु पर्ने गरी आदेश भएकोमा के कसो भयो, सो समेतको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

२५. सार्वजनिक निकायमा सूचनाहरू अन्यत्र प्रकाशन भएमा वा हुने भएको भए सोको विवरण

- क) आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित वार्षिक प्रतिवेदन, बुलेटिन, प्रचार सामग्री लगायत जे जति प्रकाशन भएका छन्, तिनको सूची सार्वजनिक गर्नुपर्छ ।
- ख) सम्भव भएसम्म आफ्नो निकाय स्थापना भएदेखिका प्रकाशनको बारेमा संक्षिप्त जानकारी सहितको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।

२६. थप सूचना सार्वजनिक गर्न बाधा नपर्ने

- क) माथि ऐन र नियमावलीले सूचना सार्वजनिक गर्न निर्दिष्ट गरेको शीर्षक र तिनको सामान्य व्याख्या मात्र गरिएको छ । माथिका प्रकरणहरूमा लेखिए बाहेक श्रृजनशील भै थप सूचना प्रकाशन गर्नु सबै सार्वजनिक निकायको कर्तव्य हो । यस्मा उल्लेख भए बाहेकका सूचना प्रकाशित गर्नु नपर्ने होवा सार्वजनिक गर्नु पर्छ कि पर्दैन भन्ने द्विविधामा पर्नु हुँदैन । सम्भव भएसम्मका आफ्ना निकाय सम्बद्ध अधिक सूचना सार्वजनिक गर्ने हो ।
- ख) यसरी तीन/तीन महिनामा सूचना सार्वजनिक गर्दा आफू सरहका निकायले कसरी सूचना सार्वजनिक गरेका छन्, त्यसको पनि पार ख गरी सूचना प्रवाहमा आफ्नो निकाय अरूका लागि अनुकरणीय हुने गरी सूचना प्रवाह गर्ने ध्येय राखी काम गर्नु पर्छ ।

२७. सूचना प्रवाह गर्नु अनिवार्य दायित्व

- क) प्रत्येक सार्वजनिक निकाय, त्यस्मा पनि सरकारी कार्यालयहरूको प्रत्येक तीन/तीन महिनामा माथि निर्दिष्ट गरिएका २० वटा शीर्षकका विस्तृत सूचना प्रवाह गर्नु तिनको अनिवार्य दायित्व हो ।
- ख) कुनै पनि सरकारी कार्यालयलाई नियमितरूपमा सूचना सार्वजनिक गरे पनि हुने नगरे पनि हुनेछनौटको सुविधा छैन । कानूनले निर्धारण गरेका सूचना अनिवार्यरूपमा सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
- ग) सूचना सार्वजनिक नगर्ने सार्वजनिक निकाय आफ्नो कर्तव्यबाट च्युत भएको ठहरिन्छ । यस्ता निकायलाई राष्ट्रिय सूचना आयोगले सूचना प्रवाहको लागि आदेश दिन सक्ने छ । आयोगले आदेशको पालना नगर्ने सूचना अधिकारी वा प्रमुखलाई आयोगले कानून बमोजिम दण्डित गर्न सक्दछ ।
- घ) सार्वजनिक जिम्मेवारीमा रहेकाले दण्डको भयले होईन, कानूनले निर्धारण गरेको कर्तव्य सम्भिएर नियमितरूपमा जनताको सूचनाको मौलिक हक प्रचलनका खातिर आफ्नो निकायसँग सम्बन्धित सूचना सार्वजनिक गर्नु पर्छ । यस्तो सूचना सार्वजनिक गर्ने ढाँचा अनुसूची- १ मा रहेको छ ।

अनुसूची - १

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को दफा (३) र नियमावलीको नियम ३ बमोजिम सार्वजनिक गरिएको विवरण

सूचना सार्वजनिक गर्ने निकायको नाम :-

सूचना सार्वजनिक गरेको अवधि :-

१. निकायको स्वरूप र प्रकृति

.....
(ऐतिहासिक पृष्ठभूमि सहितको विवरण राख्ने)

२. निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार

.....
(नेपाल सरकारको कार्य विभाजन नियमावली, प्रचलित ऐन र संगठन तालिका पारित हुँदा सुम्पिएका जिम्मेवारी राख्ने)

३. निकायमा रहने कर्मचारी संख्या र कार्य विवरण

.....
(सबै प्रकारका दर वन्दीको विवरण र कार्य विभाजन राख्ने)

४. निकायबाट प्रदान गरिने सेवा

.....
(सेवाको किसिम खुल्ने सूची, नागरिक वडापत्र राख्ने)

५. सेवा प्रदान गर्ने निकायको शाखा र जिम्मेवार अधिकारी

.....
(संगठन तालिका बमोजिमका शाखा र जिम्मेवारी राख्ने)

६. सेवा प्रदान गर्न लाग्ने दस्तुर र अवधि

.....
(सेवाको किसिम अनुसार को दस्तुर र समयवधि राख्ने)

७. निर्णय गर्ने प्रक्रिया र अधिकार

.....
(कार्यचरण/कार्य प्रवाह तालीका र निर्णयकर्ताको सूची राख्ने)

८. निर्णय उपर उजुरी सुन्ने अधिकारी

.....
(उजुरी/पुनरावेदनको प्रक्रिया र पदाधिकारी खुलाउने)

९. सम्पादन गरेको कामको विवरण

.....
(अपेक्षित काम र परिमाण राख्ने)

१०. सूचना अधिकारी र प्रमुखको नाम र पद

.....
(नाम, पद, सम्पर्क नम्बर र फोटो राख्ने)

११. ऐन, नियम, विनियम वा निर्देशिकाको सूची

.....
(सम्बद्ध ऐन कानूनको सूची राख्ने)

१२. आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोवार सम्बन्धी अद्यावधिक विवरण

.....
(आम्दानी र खर्च राख्ने)

१३. तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण

.....
(माथिको प्रकरणमा नपरेका सूचना राख्ने)

१४. अघिल्लो आर्थिक वर्षमा सार्वजनिक निकायले कुनै कार्यक्रम वा आयोजना सञ्चालन गरेको भए सोको विवरण

.....
(संगठन तालीका बमोजिमका शाखा र जिम्मेवारी राख्ने)

१५. सार्वजनिक निकायकोवेभसाईट भए सोको विवरण

.....
(वेभसाईट सम्बन्धी विवरण राख्ने)

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, नियमावली र कार्यविधि एवं निर्देशिकाको सँगालो

१६. सार्वजनिक निकायले प्राप्त गरेको बैदेशिक सहायता, ऋण, अनुदान एवं प्राविधिक सहयोग र सम्झौता सम्बन्धी विवरण

.....
(दाता र कार्यक्रम अनुसार को विवरण राख्ने)

१७. सार्वजनिक निकायले सञ्चालन गरेको कार्यक्रम र सोको प्रगति प्रतिवेदन

.....
(प्रगति प्रतिवेदन राख्ने)

१८. सार्वजनिक निकायले वर्गीकरण तथा संरक्षण गरेको सूचनाको नामावली र त्यस्तो सूचना संरक्षण गर्न तोकिएको समयावधि

.....
(सूचना वर्गीकरण राख्ने)

१९. सार्वजनिक निकायमा परेका सूचना माग सम्बन्धी निवेदन र सो उपर सूचना दिएको विवरण

.....
(सूचना मागको निवेदन र प्रगति राख्ने)

२०. सार्वजनिक निकायका सूचनाहरू अन्यत्र प्रकाशन भएका वा हुने भएको भए सोको विवरण

.....
(प्रकाशनको सूची राख्ने)

नोट:-

१. यो ढाँचा एक पटक कम्प्युटरमा सेट गरे पछि प्रत्येक ३/३ महिनामा सोही ढाँचामा रही काम गर्न सकिने छ ।
२. तीन/तीन महिनामा परिवर्तन भएका सूचना र तथ्याङ्क परिमार्जन गरी सार्वजनिक गर्नु पर्छ ।
३. प्रत्येक तीन महिना व्यतित भएको १५ दिन भित्र यो विवरण सार्वजनिक गरी सोको एक प्रति विवरण सहित राष्ट्रिय सूचना आयोगलाई जानकारी दिनु पर्छ ।
४. यस्तो तीन/तीन महिनाको गणना आर्थिक वर्षका आधारमा गर्नु पर्छ । जस अनुसार श्रावण-आश्विन पहिलो त्रैमासिक, कार्तिक-पौष दोश्रो त्रैमासिक, माघ-चैत्र तेस्रो त्रैमासिक र बैशाख-असार चौथो त्रैमासिक हुनेछ ।